

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ОСВІТНІЙ ВИМІР

МАТЕРІАЛИ

**XII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(М. ПОЛТАВА, 8 ЧЕРВНЯ 2023 РОКУ)**

**ПОЛТАВА
2023**

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ (ПУЕТ)

**ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ
РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА
В УКРАЇНІ: ОСВІТНІЙ ВИМІР**

МАТЕРІАЛИ

XII Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Полтава, 8 червня 2023 року)

**Полтава
ПУЕТ
2023**

УДК 341.9(477):37
Т65

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу Полтавського університету економіки і торгівлі заборонено

Редакційна колегія

Г. В. Лаврик, д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі;

О. О. Кульчій, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі.

Т65 **Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні:** освітній вимір : матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 8 червня 2023 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2023. – 113 с.

ISBN 978-966-184-452-9

У збірнику містяться матеріали наукових праць учених, студентів вищих навчальних закладів, присвячені відродженню приватного права в Україні в загальнотеоретичному, галузевому (цивільстичному) та педагогічному вимірах цього процесу.

Розраховано на студентів, аспірантів, викладачів, науковців, державних службовців та фахівців гуманітарного профілю.

УДК 341.9(477):37

Матеріали друкуються в авторській редакції мовами оригіналів.

За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають автори.

ISBN 978-966-184-452-9

© Полтавський університет економіки і торгівлі, 2023

СПІВОРГАНІЗАТОРИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Полтавський університет економіки і торгівлі
Київський університет права НАН України
Львівський торговельно-економічний університет
Полтавський регіональний центр
підвищення кваліфікації
Східно-європейський слов'янський університет

ЗМІСТ

Вітальне слово учасникам конференції ректора Полтавського університету економіки і торгівлі.....	8
Вітальне слово ректора Східно-європейського слов'янського університету	10

СЕКЦІЯ 1.

ПРИВАТНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Короєд С. О.

Закріплення приватноправових способів захисту цивільних прав в нормах публічного права	11
---	----

Дерев'яно Б. В.

Правове стимулювання суб'єктів медичного туризму як один із багатьох напрямків повоєнного відновлення України	15
---	----

Солдатенко О. В.

Житлове законодавство України: стан та перспективи розвитку	17
--	----

Білокінь Р. М.

Роль керівника в публічному адмініструванні	21
---	----

Горбань О. В.

Філософсько-правовий аспект проблеми штучного інтелекту.....	28
---	----

Орел В. А.

Діагностика особи у правовій аргументації.....	30
--	----

Толкачов О. А.

Дослідження генези ліберально-правових ідей в сучасних наукових працях.....	34
--	----

Дуброва А. М.

Правопорядок як категорія законності у реалізації норм права	37
---	----

Римар В. В.

До питання методології теоретико-правових досліджень 40

Білодід М. С.

Вимоги до підготовки актів застосування норм права 43

СЕКЦІЯ 2.

РОЗВИТОК ПРИВАТНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ГАЛУЗЕВИЙ (ЦИВІЛІСТИЧНИЙ) РАКУРС

Кульчій О. О.

Правове регулювання підприємницьких відносин у
контексті повоєнної відбудови: досвід і стимулювання 47

Музика М. В.

Особливості цивільно-правових відносин з таймшеру 50

Морозова Ю. А.

Цивільно-правова відповідальність
за порушення зобов'язання 53

Кириленко В. Д.

Роль цивільного законодавства у підприємницькій
сфері та перспективні напрямки його реформування 56

Жулква А. Д.

Проблемні питання виникнення недоговірних зобов'язань
у Європейській та вітчизняній судовій практиці 59

СЕКЦІЯ 3.

ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА. ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО

Лаврик Г. В.

Неприйнятність тоталітарних ідеологій та їхньої
пропаганди в системі координат войовничої демократії 63

Захарченко П. П.

Основні моделі формування конституційних судів
у державах-членах Європейського Союзу 66

Pisarenko V. P., Frolov S. V.

Influence of public management on the quality indicators of medical care and its role in the management of health care in the aspect of private law..... 68

Білокінь Р. М.

Практичне застосування форм вини в кримінальному провадженні 71

Яковенко М. О.

Особливості діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України в умовах проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях 76

Каюн В. О.

Правова регламентація грантової діяльності в Україні 81

Гаранжа С. М.

Кримінально-правова політика держави у сфері охорони державної таємниці 84

Іващенко В. І.

Ордер на арешт як результат діяльності Міжнародного кримінального суду: правові підстави видачі та труднощі реалізації..... 87

Бойко В. Ю.

Функції прокуратури в умовах реформування правоохоронної системи 91

Кольченко М. О.

Окремі аспекти методики розслідування кримінальних правопорушень проти національної безпеки в умовах воєнного стану..... 94

Циганок Т. Г.

Правова природа публічного адміністрування у сфері національної безпеки 98

Гордієнко М. А.

Електронна петиція: плюси та мінуси 102

**СЕКЦІЯ 4.
ВИВЧЕННЯ (ВИКЛАДАННЯ)
ПРИВАТНОГО ПРАВА У ЗВО УКРАЇНИ**

Яремчук В. Д.

Сучасні підходи до викладання навчальної
дисципліни «Освітнє право» 106

Волошина Я. Л.

Тайм-менеджмент у викладацькій діяльності..... 109

Вітальне слово учасникам конференції ректора Полтавського університету економіки і торгівлі

Шановні учасники і гості!

Від всього науково-педагогічного колективу Полтавського університету економіки і торгівлі вітаю вас з відкриттям щорічної XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір». Традиційно наприкінці начального року на кафедрі правознавства проводиться науковий форум з обговорення актуальних теоретичних і практичних проблем розвитку приватного права, пов'язаних з реформаційними процесами в законодавчості на шляху до національно-орієнтованої системи цінностей та поліпшення на цій основі вищої юридичної освіти.

Окремо хочу наголосити, що сьогодні ставить перед нашим суспільством, державою та вченими-юристами чимало нових завдань і викликів, пов'язаних із повномасштабним ворожим вторгненням та його наслідками. Це питання як міжнародного права, так і врегулювання суспільних відносин в умовах правового режиму воєнного часу та повоєнної відбудови.

У складний і відповідальний момент в розвитку Української держави і суспільства представники відділу міжнародного приватного права і порівняльного правознавства Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України; Науково-дослідного інституту публічного права; ТОВ «Заклад вищої освіти «Східно-європейський слов'янський університет»; інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ; Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, інших наукових установ та закладів вищої освіти зібралися, щоби обмінятися думками стосовно закріплення приватноправових способів захисту цивільних прав в нормах публічного права, досвіду і стимулювання правового регулювання підприємницьких відносин у контексті повоєнної відбудови, особливостей цивільно-правових відносин з таймшеру тощо і висловити пропозиції стосовно удосконалення правових механізмів і засобів забезпечення суспільного правового поряд-

ку. Втішений тим, що на конференції до відомих представників правничої науки і практики, правничої освіти приєдналися здобувачі вищої освіти зі своїми науковими повідомленнями з найбільш гострих питань сучасності.

Переконаний, що матеріали, надруковані організаційним комітетом за підсумками конференції, знаходитимуть відгук серед законодавців, досвідчених фахівців в правничій сфері, громадськості.

Бажаю всім учасникам конференції творчого натхнення, плідної праці, успіхів, міцного здоров'я і мирного неба!

*Ректор Полтавського університету економіки і торгівлі
д-р іст. наук, професор О. О. Нестуля*

Вітальне слово ректора Східно-європейського слов'янського університету

Шановні організатори та учасники конференції!

Прийміть найщиріші слова привітання з відкриттям XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір».

Сьогодні підвищення рівня освіти в Україні має надзвичайно велику актуальність, оскільки від якості підготовки майбутніх фахівців залежить існування і розвиток нашої держави.

Укладена нещодавно угода про співпрацю між нашими закладами вищої освіти радує і надихає нас на подальшу спільну плідну роботу. І першим таким кроком в її реалізації є нинішня науково-практична конференція.

Впевнена, що виголошені доповіді та тези на цьому поважному науковому зібранні збагатять кожного новими пізнаннями, всіх, хто вболіває за майбутню долю нашої молоді.

Нині, в умовах суцільної глобалізації, техногенної цивілізації та відкритої військової агресії, питання традицій, сучасного правового розвитку та захисту прав людини постають з надзвичайно великою гостротою. Адже внаслідок всього цього, людина поступово втрачає зв'язок з геоприродним довкіллям, з природними і космічними первинами, а отже втрачається і зв'язок поколінь.

Як ніколи в цих умовах також гостро постає проблема екології людської свідомості, науки, знань, екології людської душі й природи. Всі ці питання в минулому хвилювали уми мудрих людей, які плекали, насамперед, культуру, науку, традиції, звичаї та мову. А тому нашим великим обов'язком нині є потреба актуалізувати ці знання для сучасного світу, в ім'я утвердження найвищих моральних цінностей й людської мудрості, що стане запорукою миру та процвітання на Землі.

Тож бажаю, щоб ваша важлива праця на благо рідної Батьківщини та українського народу була плідною та натхненною і дарувала вам лише радість та задоволення.

Плідної праці всі учасникам конференції, приємного усім спілкування і гарного настрою!

*Ректор ЗВО «Східно-європейський слов'янський університет»
канд. іст. наук. Несух Л. М.*

СЕКЦІЯ 1.
ПРИВАТНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

**ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИВАТНОПРАВОВИХ
СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ
В НОРМАХ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Короєд С. О., д-р юрид. наук, професор,
в. о. президента, Науково-дослідний інститут публічного права,
кафедра права та публічного управління Закладу вищої освіти
«Університет Короля Данила»*

Проблема щодо можливості (правильності) закріплення в нормах публічного права приватноправових способів захисту цивільних прав в юридичній періодиці почала висвітлюватись окремими суддями Верховного Суду у зв'язку із закріпленням у ч. 4 ст. 37 Закону України «Про іпотеку» та ст. 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» такого способу захисту, як оскарження іпотекодавцем в суді рішення державного реєстратора про реєстрацію за іпотекодержателем права власності на іпотечне нерухоме майно, зауважуючи, що ст. 26 Закону про державну реєстрацію речових прав є публічною, процедурною нормою і не містить та й не може містити приватноправових способів захисту і всупереч принципу диспозитивності зобов'язувати суб'єкта (позивача) поєднувати якісь позовні вимоги, котрих приватно-правова норма не передбачає [1]. Одразу ж варто зауважити, що тут мова йде про той випадок, коли, на думку Великої Палати Верховного Суду (постанова від 21.12.2022 р. у справі № 914/2350/18 (914/608/20)), задоволення лише однієї вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності за іпотекодержателем призведе до відновлення порушених прав позивача-іпотекодавця, і не потребує для застосування додаткових способів захисту, таких як поновлення права власності [2]. Тобто в цьому випадку йдеться лише про одну – єдину позовну вимогу, задоволення якої, на думку Верховного Суду, буде достатньо для захисту цивільного права позивача (хоча особисто ми не поділяємо такого підходу і вважаємо, що вимога про скасування рішення

державного реєстратора має бути похідною, як й будь-які інші додаткові вимоги, пов'язані із «анулюванням» в реєстрах записів щодо цивільних, сімейних, житлових прав, з приводу яких суд вирішив спір). Водночас в цивільному судочинстві позовні вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій зазвичай є похідними (додатковими) від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами (абз. 2 ч. 1 ст. 19 ЦПК України). При цьому такі похідні вимоги мають свій предмет, тобто самостійний спосіб захисту [3]. В свою чергу, спосіб захисту характеризується як визначені матеріальним правом (законом чи договором або впливають з їх положень) примусові заходи, спрямовані на відновлення порушених чи підтвердження оспорюваних чи невизнаних прав, припинення їх порушення, компенсацію заподіяної потерпілому шкоди, або ж інші заходи, що здатні ліквідувати несприятливі наслідки для потерпілого і впливати на порушника [4].

Варто звернути увагу, що як в основних роз'ясненнях Верховного Суду України з питань застосування способів захисту (наприклад, «Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України» (2014 р.), постановою Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» (2007 р.)), так й правових позиціях нового Верховного Суду стосовно належності і ефективності способів захисту, йдеться про те, що спосіб захисту має бути встановлений законом (або договором), не розділяючи при цьому здійснюване такими законами регулювання на приватноправове чи публічно-правове. В науковій літературі також визнавалася можливість захисту цивільних прав способами захисту, що відносяться до галузей публічного права [5].

До речі, в галузях публічного права застосовуються заходи впливу, передбачені нормами приватного права. Так, зокрема, ст. 432 ЦК України передбачає такий спосіб захисту права інтелектуальної власності, як знищення товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності. Саме такий захід впливу (знищення контрафактних товарів) передбачено у Кодексі України про адміністративні правопорушення (ст. 265) та Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам дер-

жавної виконавчої служби, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 985 (п. 16).

Про взаємодію галузей публічного права з приватним правом говорять й науковці, зазначаючи про єдність цілей, що досягаються засобами адміністративного та цивільного права [6]. Зокрема, наприклад, адміністративні акти, видані органами державної влади або місцевого самоврядування, можуть породжувати цивільні права і обов'язки [7].

Варто погодитись із думкою, що приватне право (коли це необхідно для врахування публічного інтересу в конкретних приватноправових відносинах) сумісне з централізованим регулюванням, імперативними нормами права, заборонами і позитивними зобов'язаннями, спеціально дозволеним типом регулювання, захистом прав за ініціативою держави. Чим інтенсивніше цей публічний інтерес, тим більше елементів імперативного методу використовуються в регулюванні приватноправових відносин [8]. Так, при розгляді позовних вимог щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, так чи інакше застосуванню підлягатимуть відповідні норми матеріального права (в т. ч. процедурні норми), які регулюють відносини у відповідній сфері державної реєстрації та є за своєю природою нормами публічного права (в сфері державної реєстрації речових прав, юридичних осіб, актів цивільного стану, місця проживання тощо).

Як роз'яснював Пленум Верховного Суду України в постанові «Про незалежність судової влади», не допускається постановлення рішень, які зобов'язують до вчинення дій, які не є обов'язковими за законом. Тобто рішення суду в цивільно-правовому спорі може зобов'язати або стати передумовою для вчинення реєстраційних дій лише якщо така можливість прямо передбачена відповідним законом, який регулює відносини у відповідній сфері державної реєстрації. Це також узгоджується із закріпленням у ч. 2 ст. 19 Конституції основним принципом стосовно можливості вчинення суб'єктами владних повноважень лише тих дій і лише на тих підставах, що передбачені законом.

А відтак, з огляду на публічно-правовий характер всіх реєстраційних дій, правове регулювання відносин в сфері їх вчинення відбувається на підставі норм публічного права, а тому проведення реєстраційних дій на підставі судового рішення, як відповідний спосіб захисту, в будь-якому випадку буде передба-

чений цими нормами публічного права, незважаючи на те, що кінцевою метою його застосування буде відновлення саме цивільного права. Водночас варто звернути увагу, що оскільки рішення державного реєстратора (яке підлягає скасуванню на підставі рішення суду) є правовим актом індивідуальної дії посадової особи органу державної влади або місцевого самоврядування, то самостійна позовна вимога про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності за іпотекодержателем може бути кваліфікована як цивільно-правовий спосіб захисту цивільного права (права вчасності) позивача-іпотекодавця, адже такий спосіб прямо передбачено у ст. 21 ЦК. І тоді «дискусія» про публічний характер цього способу знімається.

Список використаних джерел

1. Про способи захисту інтересів іпотекодавця розповів суддя ВС. *Газета «Закон і бізнес»*. 03.11.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/153635.html>.
2. Козловська Л. Зареєструвати і захистити. ВП ВС вказала, який спосіб оскарження державної реєстрації речового права буде ефективним. *Газета «Закон і бізнес»*. 31.03.2023. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/155487.html>.
3. Короед С. О. «Похідні» позовні вимоги в новому Цивільному процесуальному кодексі України: доктринальне тлумачення, особливості вирішення та виконання (на прикладі цивільно-правових спорів щодо прав на майно). *Судова апеляція*. 2018. № 1 (50). С. 40–49.
4. Короед С. О., Криштоф А. І. Цивільно-правові та процесуальні засади застосування способів захисту цивільних прав: проблема ефективності судового захисту. *Держава і право. Серія Юридичні науки*. 2015. Вип. 70. С. 139-151.
5. Ромашенко І. Можливість захисту цивільних прав способами захисту іншої галузевої належності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 4. С. 58–60.
6. Гончарук О. В. Дихотомія права: право публічне та право приватне : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 20 с.
7. Вступ до приватного права : навч.-метод. посіб. / за ред. проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2019. С. 114.
8. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загально-теоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 17.

ПРАВОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ ЯК ОДИН ІЗ БАГАТЬОХ НАПРЯМКІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

*Дерезвянко Б. В., д-р юрид. наук, професор,
Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»*

Війна, розпочата злочинним режимом російської федерації проти України ще у лютому 2014 року і максимально активована після 24 лютого 2022 року, завдала значних збитків як державі, так і суб'єктам господарювання, зокрема суб'єктам підприємництва, абсолютної більшості сфер та галузей економіки. Зрозуміло, що відвага українських збройних сил, помножена на військову і гуманітарну допомогу заможних цивілізованих держав раніше чи пізніше призведе до повної перемоги України і демонтажу злочинної ідеології рашизму-путінізму. Тоді ж максимально активізується потреба у відновленні діяльності бізнесу та державних структур. Це робиться і сьогодні у тих регіонах, які географічно віддалені від районів ведення активних бойових дій. А після завершення війни таке завдання постане перед суб'єктами у усіх регіонах і сферах діяльності. Таким чином, державна підтримка забезпечення досягнення приватних інтересів суб'єктів господарювання різних галузей та сфер економіки у різних регіонах країни сприятиме досягненню публічного інтересу – відновлення економіки держави.

Сфера медичного туризму є важливою і перспективною для розвитку. Переваги цієї сфери полягають 1) у торгівлі послугами (тобто нематеріальними благами), а не природними ресурсами чи сировиною; 2) в інноваційному характері діяльності і, відповідно, достатньо високому рівні доданої вартості. Багато держав світу отримуює надприбутки від медичного туризму, надаючи унікальні медичні послуги або повністю закриваючи певний сегмент світового чи регіонального ринку медичних послуг.

В Україні діє Закон «Про туризм» від 15 вересня 1995 року, яким у частині четвертій статті 4 «Організаційні форми та види туризму» названо 17 видів туризму, абсолютна більшість яких спрямована на отримання споживачами якщо не прямих медичних ефектів, то принаймні таких, що є профілактичними або укріплюють здоров'я. Проте окремо медичний туризм у цьому

Законі не названий [1]. За критерієм державної приналежності туристів виділено два види туризму, зокрема і медичного: внутрішній та зовнішній [1; 2, с. 112]. Зрозуміло, що як дві частини одного явища чи виду діяльності, вони вимагають однакової державної підтримки. Повоєнне відновлення економіки держави мають здійснювати громадяни України, яких через еміграцію, загибель чи поранення, природні фактори після завершення війни буде менше, ніж було до її початку. Тому ті, хто залишаться працювати на відновлення країни та її економіки, мають бути максимально здорові. А внутрішній медичний туризм повинен сприяти підвищенню рівня колективного здоров'я населення країни, зокрема і здоров'я працівників. У свою чергу, зовнішній медичний туризм, орієнтований на надання послуг іноземцям, у повоєнний час буде вирішувати декілька завдань, таких як: наповнення державного бюджету валютними та національними фінансовими ресурсами; безпосередня фінансова підтримка суб'єктів господарювання, що надають медичні і супутні послуги, та їх співробітників (передусім висококваліфікованих фахівців); популяризація держави, її регіонів, сприяння налагодженню контактів з організації інвестування у туристсько-рекреаційну і медичну сфери України [2, с. 112].

Сьогодні Україна та її регіони без перебільшення знаходяться під постійною цілодобовою увагою усього світу. Українська історія, культура, наука, освіта сьогодні вивчається людьми у різних країнах; українська публіцистична і медійна продукція, українська музика, кіно та анімація сьогодні позитивно сприймаються у багатьох державах світу. Предмети української філателістичної та нумізматичної продукції часто стають модними брендами у європейських і заокеанських країнах. Нереальна мужність і винахідливість українських вояків спричинили потяг іноземних учених до вивчення історії українського козацтва, зокрема до вивчення причин та умов формування фізичних, психологічних, розумових та інших здібностей козаків із використанням природних ресурсів, традицій у харчуванні, у тренуванні тіла і духу. Саме українські природно-кліматичні умови, в цілому оптимальні для людського організму, у поєднанні із вживанням природних мінеральних вод, використанням спеціальних дієт, масажних і лікувальних заходів можуть бути конкурентоспроможними на ринку надання медичних послуг. Якщо сюди додати традиції медичних українських шкіл хірургії, онкології, кардіології та ін., відносно невисоку ціну стомато-

логічних і гінекологічних лікарських послуг за достатньо високої якості, то для державного стимулювання суб'єктів медичного туризму навіть використання значних фінансових ресурсів не потрібне. Для цього достатньо переможного завершення війни із автоматичним забезпеченням безпеки іноземним та українським медичним туристам вкупі із інформаційною або медійною підтримкою українських суб'єктів медичного туризму. Видається, що таке завдання може бути покладено на торгово-промислові палати.

Держава може стимулювати активність діяльності суб'єктів медичного туризму не лише використовуючи фінансову підтримку. Засобами підтримки є й інші засоби регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, невеличка частка яких названа у частині другій статті 12 Господарського кодексу України [3]. Вважаємо, що значним засобом підтримки суб'єктів медичного туризму, які надають якісні медичні послуги, є чітке застосування ліцензування із ефективним контролем дотримання ліцензійних умов та виведенням із ринку суб'єктів, не здатних забезпечити надання якісних медичних послуг.

Список використаних джерел

1. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. Ст. 24.
2. Дерев'янко Б. В., Миронова Г. А., Книш С. В. Види та стимулювання медичного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 99(4). С. 108–120. doi: 10.32631/v.2022.4.09.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

ЖИТЛОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Солдатенко О. В., д-р юрид. наук, професор,
кафедра правознавства, Полтавський університет економіки
і торгівлі (далі – ПУЕТ)

На сьогодні житлове законодавство України включає низку законодавчих і нормативно-правових актів, але його основу складають норми Житлового кодексу, ухваленого ще у червні 1983 року [1]. У науковій літературі не тільки науковцями, але й

практиками неодноразово доводилась очевидна необхідність в осучасненні житлового законодавства України. Крім того, Верховною Радою України розглядалися численні проекти текстів Житлового кодексу, запропонованих народними депутатами. Детальний узагальнений аналіз шести варіантів відповідних законопроектів, зареєстрованих у період з 1996 по 2008 рр., проведено Ю. Манцевичем [2]. Ним виокремлено чотири проблеми невідповідності текстів декларованим намірам, зокрема невідповідність ринкового спрямування розвитку економіки держави в цілому і соціального навантаження проектів Житлового кодексу; відсутність ознак соціального навантаження; усі проекти характеризувалися переробленою редакцією чинного кодексу та попередньо запропонованих текстів, а не розробленими новими нормами; жодна із редакцій проекту Житлового кодексу не містила чітких механізмів реалізації задекларованих принципів.

З 2009 по 2012 рр. зареєстровані законопроекти – проекти Житлового кодексу України – від 17.03.2009 р. № 2307, від 30.03.2009 р. № 2307-1 (альтернативний), від 04.09.2009 р. № 2307-д (доопрацьований) та від 07.02.2012 р. № 4344-VI (доопрацьований), які так і не були включені до порядку денного та є такими, що відхилені і зняті з розгляду, оскільки ці проекти не передбачали оптимальної форми регулювання саме житлових відносин, а більшість їх статей були присвячені регулюванню цивільних, господарських, земельних та інших правовідносин, які не можуть бути предметом житлового законодавства. Упродовж 2013–2023 рр. народними депутатами України взагалі не пропонувалися проекти Житлового кодексу, що переконує у повній втраті інтересу законодавців до цієї теми.

У 2021 році було оприлюднено проект Житлового кодексу України, розробником якого є Міністерство розвитку громад та територій України. Текст цього законопроекту поєднував у собі Закони України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку», «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» та ДБН В.2.2-15:2019 «Житлові будинки». Однак, фахівцями НАЗК виявлено корупціогенні положення, які можуть сприяти встановленню та поширенню корупційних практик у житловій сфері, зокрема щодо: виділення органами місцевого самоврядування земельних діля-

нок безкоштовно та на пільгових умовах без проведення земельних торгів обслуговуючим кооперативам зі словосполученням «ЖБК»; непрозорого розподілу службового житла серед працівників та зловживань уповноваженими особами своїм службовим становищем; лобювання інтересів окремих фізичних осіб – підприємців або юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності з утримання спільного майна багатоквартирного будинку [3]. Ураховуючи викладене, НАЗК рекомендовано доопрацювати проект Житлового кодексу.

Водночас, з огляду на те, що на початку 2023 р. ухвалено законопроект № 6013 про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період, яким визнається таким, що втратив чинність, Господарський кодекс, можливо є сенс скасування і Житлового кодексу, імплементувавши необхідні норми в Цивільний кодекс (далі – ЦК) України та інші нормативно-правові акти. Такий крок, на мій погляд, призведе до визначеності правозастосування як для суддів, так і для юристів, громадян, представників бізнесу, що підтверджується і нижченаведеним.

Як переконує судова практика [4], наприклад, «право користування житлом може бути припинено судом на підставі ст. 406 ЦК України – «припинення сервітуту»» (Постанова Верховного Суду України від 15.05.2017 р. у справі № 6-2931цс16). Для виселення особи, яка проживала у житловому приміщенні на підставі договору оренди, слід подавати позов обґрунтовуючи положеннями цивільного, а не житлового законодавства (Постанова Верховного Суду України від 22.06.2017 р. у справі № 6-2010цс16). При визнанні права постійного проживання особи у квартирі/будинку суд не може закріплювати за нею конкретну кімнату – це право власника відповідно до ст. 405 ЦК України (Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27.09.2017 р. у справі № 405/344/15-ц). Спори про зобов'язання взяти на квартирний облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки в цьому випадку йдеться про захист цивільного права (справа № К/800/9928/15).

Наведені правові висновки підтверджують той факт, що переважна більшість житлових спорів вирішуються за нормами цивільного законодавства, бо норми Житлового кодексу,

передусім, стосуються можливостей громадян щодо отримання безоплатно житла з державного чи комунального фондів, які в ринкових умовах втратили і надалі продовжують втрачати актуальність.

Натомість, як зазначає С. Яценко, «дослідження становлення житлового законодавства України дає змогу дійти висновку, що нині необхідно розвивати третій етап становлення житлового законодавства України – забезпечення повної реалізації соціальних та економічних природних прав громадян України в межах Європейського Союзу» [5, с. 21]. На думку цього ж автора, необхідно не лише зберегти ті «атавізми», які покращують ступінь соціальної захищеності громадян України, а й повною мірою уподібнити її житлове право до концепції житлового законодавства, поширеного в Європейському Союзі, а не США (оскільки саме з Європейським Союзом відбуваються інтеграційні процеси) [5, с. 23].

З огляду на викладене, на думку автора тез, житлове законодавство України потребує негайної законодавчої та нормативної упорядкованості, що дозволить позбутися радянської системи відносин держави і людини, коли остання виступає прохачем щодо державних органів, судів, високопосадовців, які мають виконувати свої обов'язки без жодних прохань – тільки тоді Україна буде по-справжньому країною вільних і незалежних людей.

Список використаних джерел

1. Житловий кодекс України від 30 червня 1983 р. № 5464-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення 12.05.2023).
2. Манцевич Ю. М. Ретроспективний аналіз проєктів Житлового кодексу України. *Містобудування та територіальне планування*: наук.-техн. зб. Київ : КНУБА, 2008. Вип. 29. С. 157–161.
3. Проєкт нового Житлового кодексу потребує доопрацювання для усунення корупційних ризиків – експертиза НАЗК. URL: <http://surl.li/havrk> (дата звернення 12.05.2023).
4. Житлові спори! 10 судових рішень, які визначають практику у 2017 році за версією ресурсу «Протокол!» URL: https://protocol.ua/ua/gitlovi_spori_10_sudovih_rishen_yaki_viznachayut_praktiku_u_2017_r_otsti_za_versieyu_resursu_protokol/ (дата звернення 23.05.2023).
5. Яценко С. С. Становлення житлового законодавства України в умовах інтеграції до Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Вип. 47. Том 2. С. 21–24.

РОЛЬ КЕРІВНИКА В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ

*Білокінь Р. М., д-р юрид. наук,
кафедра правознавства, ПУЕТ*

Важливим в дослідженні питання залишається місце та роль керівника та його якостей, в тому числі лідерських, на процес прийняття управлінських рішень, формулювання та постановку відповідних задач та контроль за їх виконанням.

Метою цієї розвідки є аналіз окремих категорій, які використовуються в сучасній літературі та при викладанні управлінських дисциплін, що визначають роль керівника в публічному адмініструванні та державному управлінні, підбір та розстановка кадрів, в тому числі з практичного досвіду автора. Особливо яскраво ці вимоги проявляються в умовах проведення реформ як державної служби, так і інтеграції світової практики в національні перетворення суспільства.

Управління кадрами та персоналом передбачає багатогранний підхід: політика, стратегія, способи, система і стилі керівництва.

Відомо, що з моменту проголошення незалежності в Україні відбувалися найрізноманітніші реформи у сфері суспільно-економічного та політичного розвитку нашої держави, а їх тривалість певною мірою загостило інтерес населення як до природи виникнення держави, так і до вдосконалення засобів управління її кадровими ресурсами.

Залучені проблеми набули особливої гостроти після президентських виборів 2019 р. Така зацікавленість зрозуміла, тому що суспільний розвиток, як правило, нерозривно пов'язаний з динамічним оновленням систем управлінських відносин. Щодо України, то тут процес оновлення істотно ускладнився через наявність відпрацьованого механізму реалізації державою її управлінських функцій, а головне: через відсутність реальних підстав для консолідації діяльності політичних партій і рухів у цьому напрямі. Зрозуміло, що інтерес громадян до цього питання є абсолютно обґрунтованим: перш за все через те, що, незважаючи на періодичні оновлення керівництва держави, прожитковий мінімум населення практично залишається незмінним. На нашу думку, значною мірою подібна ситуація викликана недостатньою науковою обґрунтованістю реформ, адже, як зазначав Д. Белл, в умовах глобальної постіндустріальної рево-

люції, яку нині переживає світова спільнота, головним «при прийнятті рішень та управлінні змінами стало домінування теоретичного знання» [6, с. 25].

Що стосується України, то в нинішніх умовах подібні «теоретичні знання» «при прийнятті рішень та управлінні змінами» насамперед мають стосуватися питань, пов'язаних з управлінськими функціями держави. Прогалини ж у цьому сенсі повинні передусім стосуватися питання управління взагалі. Якщо розглядати цю проблему в широкому контексті, то можна стверджувати, що управління становить собою безперервний і цілеспрямований важкий процес впливу на об'єкт, яким потрібно управляти. Ним можуть бути як колектив, так і конкретна особистість [7]. Отже, поняття управління можна визначити як перетворювальну і спрямовувальну діяльність, яка здійснюється суб'єктом відносно об'єкта та забезпечує рух до запрограмованої мети [4, с. 159].

Як правило, управління має два обов'язкових елементи – суб'єкт, який управляє, і об'єкт, яким управляють. Якщо вести мову про державне управління, то воно визначається як «безпосереднє здійснення державної влади шляхом прийняття державних рішень та їх реалізація, а також шляхом контролю за дотриманням у суспільстві законності й правосуддя». Таке визначення дозволяє відокремити державні органи з управлінської діяльності від недержавних. Суб'єктом державного управління, як правило, є законодавчі і виконавчі органи державної влади, а також судові органи і прокуратура.

Щодо об'єкта, то ним є громадянське суспільство України як у цілому, так і його конкретні осередки, зокрема суспільно-політичні, економічні, культурні та інші організації. Отже можна дійти, що державне управління в діяльності кожного органу здійснюється з єдиною метою – організувати належну роботу кадрового апарата (персоналу) державного органу, що дозволить останньому виконувати поставлені завдання в межах своїх повноважень. Водночас наголосимо, що державне управління має системний характер, основу якого складають чотири елементи, а саме: влада, управління, територія і економічна система.

Серед вчених до цього часу є предметом дослідження правомірності, необхідність і доцільність розроблення та існування саме національної державної ідеології в Україні [2, с. 21–29] та

ролі керівника в публічному адмініструванні та державному управлінні.

Проте, як не парадоксально, єдиної думки з цього приводу серед науковців немає. Одні вважають, що вона взагалі не потрібна і посилаються на ст. 15 Конституції України [1], інші – навпаки. Дійсно, у нашій державі існує багатопартійність і кожна партія сповідує свою ідеологію, проте Україні як державі, яка прагне себе зберегти, потрібно розробити свою загальну ідеологію, яка б висвітлювала сукупність ідей, ідеалів, цілей, національні традиції, менталітет, які не лише б виражали глибинні основи життя українського суспільства, його корінні інтереси, а й дали б можливість об'єднувати людей і державу [5].

Тому Україна як демократична держава повинна мати загально-визнану систему світогляду, свою ідеологічну доктрину, яка має охоплювати систему політичних, економічних, правових і культурних цінностей, ідей і цілей, що сприяли б розвитку суспільства в цілому.

Одразу зазначимо, що ідеологія демократичної держави повинна відрізнятися від ідеології тоталітарної держави, де панує одна політична сила, яка узурпує владу і нав'язує свою ідеологію суспільству. Наголосимо, що формування загально-національної ідеології пов'язане з необхідністю досягнення злагоди між суб'єктами політичної діяльності відносно ключових цінностей суспільства: по-перше, стратегічних орієнтирів розвитку держави, по-друге, становлення й розвитку української державності.

Виходячи із наведених визначень доходимо висновку, що процес управління – це свідомий вплив керівника з метою досягнення певних результатів на об'єкт управління. Останній має свої властивості, характеристики і становить собою елемент самої системи управління, яким можуть бути предмет, явища тощо. Саме на них спрямована управлінська діяльність керівника, наприклад, виробнича й інтелектуальна діяльність, майно й майнові права тощо. Вибір управлінського стилю і методів зумовлює певні організаційні структури та форми, а організаційна форма, своєю чергою, впливає на формування організаційної поведінки членів колективу. Як правило, суб'єктом управління є та людина, яка здійснює управлінські функції, тобто керівник. У теорії управління керівник розглядається як статус особи, яка керує кимось або чимось і наділена повно-

важеннями розпоряджатися ресурсами організації та приймати рішення щодо їх використання.

Крім керівників, виділяються й інші суб'єкти управління, тобто група людей і навіть відповідні організації та установи. Суб'єкт і об'єкт управління разом утворюють систему управління. Водночас необхідно пам'ятати, що суб'єкт управлінської діяльності – це зазвичай фізична особа, тоді як суб'єктом управління можуть бути і юридичні особи, групи людей тощо. Саме через суб'єкта управлінської діяльності, до якої належать, як суб'єкт, так і об'єкт управління, реалізуються управлінські відносини. Вони залежать від повного взаєморозуміння між об'єктом і суб'єктом управління.

Наприклад, керівником стає особа, не обізнана у сфері, куди її призначили чи обрали. Безперечно, рішення такого керівника підлеглі не підтримують, а за відсутністю порозуміння можуть виникати конфліктні ситуації, що негативно впливатимуть на отримання необхідних результатів у роботі. Тому відсутність організації унеможливує цілеспрямоване управління виробничим процесом і персоналом (кадрами). Проте така організація є не самоціллю, а лише допоміжним засобом для управління виробничим процесом і кадровим персоналом [7].

У межах виконання поставленого завдання суб'єкт і об'єкт управління повинні мати відносну самостійність, тому що суб'єкт управління не може передбачити всі варіанти дій об'єкта при виконанні завдання, унаслідок чого між ними має бути зворотний зв'язок і вони повинні бути зацікавлені у своєчасному виконанні поставлених завдань. Сьогодні в умовах переходу до ринкових відносин поряд з поняттям «управління» до нашого словникового запасу увійшов термін «менеджмент». Дехто вважає, що «управління» і «менеджмент» за своїм змістом є тотожними поняттями. Проте, на нашу думку, це не зовсім так, адже наведене вище дає підстави стверджувати, що управління має більш широкий зміст, це – процес координації всіх необхідних дій для досягнення поставленої мети, тоді як менеджмент – це тільки організація праці, яка забезпечує існування такої координації, і в цьому сенсі він є складовою частиною управління, яка реалізується виключно керівниками [3, с. 10–13].

Водночас наголосимо, що організація – це система, яка складається з різних взаємопов'язаних і взаємодіючих частин цілого. Вона має кілька значень, а саме:

- це узагальнене поняття інститутів усіх форм власності;
- це поняття має інструментальний характер і передбачає систему необхідних правил для різних юридичних осіб, які мають певну організацію, що необхідна як універсальний інструмент, а тому її потрібно розуміти і як певну діяльність, тобто створення структури і як структуру [3, с. 101–118]. Таке визначення організації дає можливість поєднувати й розмежовувати завдання, людей як їх носіїв і, нарешті, сфер діяльності, тобто трудових процесів.

Практика стверджує, що організація структури та організація роботи тісно пов'язані між собою, оскільки вся трудова діяльність здійснюється в межах системи управління, а будь-яка система управління, своєю чергою, реалізується завдяки структуруванню процесу праці.

Гарний керівник розуміє, що лідер схожий з батьком, який дивиться за дітьми, які навчаються в нього адаптуватися до різних керівників. Крім того, керівники будь-якої галузі в державі повинні створювати кадровий резерв і управляти ним. Це можна пояснити двома факторами. По-перше, потрібно розуміти, що резерв кадрів – це один із найбільш відповідальних елементів організації кадрового управління як виробничої чи комерційної, так і державної структури. А по-друге, це – мета задоволення потреб зазначених структур у підготовлених кадрах, висування кращих з них на керівні посади.

Одразу зазначимо, що сьогодні в нашій державі проблема формування кадрового резерву має більш ніж актуальною [4, с. 123–130]. Досвід автора на керівних посадах показав, що в планах створення дієвого резерву необхідно передбачати й самостійний розвиток кадрів, а також стажування на певних посадах, наставництво тощо. Якщо вивчати зазначене питання більш конкретно, з погляду господарської діяльності, то там управління кадрами розглядається як управління персоналом.

Цей підхід можна визначати як новий вид діяльності, спрямований на керівництво співробітниками з метою досягнення поставлених перед підприємством, організацією, фірмою завдань шляхом використання праці, досвіду, талановитості всіх співробітників.

Зазначимо, що управління персоналом передбачає забезпечення співробітництва між усіма членами трудового колективу, забезпечення його кваліфікованими кадрами, їх навчання з

підвищенням кваліфікації, інформованість і особливо створення мотивації з боку керівництва на отримання кінцевого результату.

Що характерно, аналіз публікацій із зазначеної тематики показав, що більшість авторів виділяють роботу з кадрами як основну частину системи управління, і це, ми вважаємо, не випадково, оскільки керівники більшості підприємств, фірм, організацій для досягнення своїх господарських завдань працюють, як було зазначено вище, над працезабезпеченністю, а саме: підбором кваліфікованих робочих кадрів і створенням умов для їх раціонального використання.

Керівник постійно повинен пам'ятати, що найголовнішою формою успіху для досягнення поставленої мети є знання, як спілкуватися з підлеглими, щоб їхня мотивація була на високому рівні. Тут потрібно розуміти, що сама виробнича система, її майнові і кадрові складові постійно зазнають впливу багатьох чинників, тобто постійно змінюються техніка і технологія, вони визначають вимоги до кадрового персоналу, який повинен постійно підвищувати свою кваліфікацію і професійну майстерність.

І тут керівник повинен бути на висоті ситуації. Його управлінська діяльність має забезпечити своєчасний вплив на заміну структури робочих місць й окремо на чисельність і склад кадрового потенціалу. Отже, зазначений специфічний вид управлінської діяльності, об'єктом якого є колектив працівників (персонал), й отримав назву «управління персоналом», або «кадрами».

Одразу зауважимо, що за останні роки як у науковій літературі, так і у сфері практичних працівників використовуються й інші назви (управління працею, кадрова робота тощо).

Досвід показує, що в управлінні персоналом (кадрами) окреслюється два підходи – технократичний і гуманістичний. За першого підходу управлінські рішення підпорядковані здебільшого інтересам виробництва, а тому й чисельність працівників визначається виходячи з техніки, що працює, технологічного й оперативного розподілу праці, внутрішньовиробничої кооперації тощо. Отже, стиль і методи управління кадрами немов би поглинаються управлінням виробництвом і полягають лише в підборі кваліфікованих кадрів та їх розстановці залежно від завдань виробництва.

Стосовно другого підходу до управління кадрами, то стиль і методи управління ними визначає створення таких умов праці, які б дозволили зменшити ступінь відчуження працівника від його трудової діяльності, зокрема й шляхом підвищення мотивації, а також забезпечили б спаяність колективу внаслідок реалізації їх інтересів як особистих, так і загальних. І тут ми можемо констатувати, що стиль і методи керівництва виходять за межі виробництва і починають вже ґрунтуватися на положеннях соціології, психології та фізіології праці.

Це особливо стосується керівників підприємств. По-перше, тут потрібно спрогнозувати можливість розвитку підприємства і можливі зміни в кадровому апараті, щоб на нову посаду прийшов кваліфікований фахівець. Для цього необхідно пам'ятати мету роботи з кадрами, тобто можливості їх набору в різній ситуації, яка може скластися в державі, їх адаптацію шляхом навчання, згуртованість колективу, розроблення і впровадження мотивації та стимулювання тощо. По-друге, необхідно розробити програму шляхів досягнення цілей кадрової роботи, урахувавши систему процедур і заходів щодо її досягнення з урахуванням сучасних змін, при цьому приділивши основну увагу процедурі співбесід тощо. По-третє, необхідно здійснити моніторинг кадрового персоналу, тобто розробити процедуру діагностики й прогнозування кадрової політики, її ситуативних змін, при цьому враховуючи вироблення конкретних заходів для розвитку та використання знань, умінь і навичок кадрового персоналу тощо.

Тобто, слід зробити висновок, що ефективність конкретного керівника в ділових комунікаціях в публічному адмініструванні стає запорукою ефективної роботи. Формування в собі якостей, що необхідні для успішної реалізації своїх функцій, є одним з обов'язкових умов роботи керівника над собою. Необхідно враховувати, що сучасна система управління ґрунтується на принципах гуманізму і демократичності. З метою успішної діяльності керівникові потрібно впроваджувати ці принципи в свою професійну діяльність, приймати ефективні рішення, будувати взаємини з підлеглими та раціонально використовувати час.

Список використаних джерел

1. Конституція України: за станом на 01 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Храмов В. О., Бовтрук А. П. Основи управління персоналом : навч.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2001. 112 с.
3. Мартиненко М. М. Основи менеджменту : підручник. Київ : Каравела, 2003. 496 с.
4. Сухонос В. В. Кадри органів прокуратури: питання теорії і практики : [монографія] / [наук. ред. і автор передм. Ю. С. Шемшученко]. Суми : Університетська книга, 2014. 159 с.
5. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. 488 с.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / [пер. с англ.; под ред. В. Л. Иноземцева]. Москва : Academia, 1999. 956 с.
7. Сухонос В. В., Куліш А. М., Сухонос В. В. (мол.), Білокін Р. М. Керівник: адміністративно-правовий вимір : монографія / за ред. В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2022. 138 с.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Горбань О. В., канд. філос. наук, доцент,
кафедра правознавства, ПУЕТ

Проблема штучного інтелекту (далі – ШІ) актуалізується й урізноманітнюється змістовно з удосконаленням можливостей ШІ. Загрози правам людини, дезінформації, політичної дезорганізації спонукали лідерів країн «Групи семи» (G7) до угоди від 20.05.2023 р. про розробку і прийняття міжнародних технічних стандартів надійності ШІ.

Серед дослідників проблеми акцентуємо думку І. І. Онищука про не стільки правовий, скільки філософський характер проблеми [1, с. 50].

Метою доповіді є актуалізація головної, на думку авторки, ідеї проблеми: співвідношення людини і ШІ.

У пп. 1, 2 Рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2102 (2017) від 28.04.2017 р. «Злиття з технологіями, штучний інтелект і права людини» вказано на суттєві наслідки від ШІ не тільки для прав людини та способів їх здійснення, а й для *фундаментальної концепції про те, що характеризує людину*. Виділений авторкою фрагмент документу, після посилання на нього І. І. Онищука, нехтується у формулюванні проблеми: щоб ШІ «не спрямував свою силу проти людства» [1, с. 50, 53].

Недоліком аналізу проблеми в контексті правосуб'єктності і відповідальності ШІ перед людиною є неухвага до людини як творця ШІ. Які творці – такий продукт. Він є відбитком запрограмованою людиною інтелекту, здатності до пізнання і творчості, саморозвитку. Та чи інша мораль чи аморальність творців теж програмується в їх продукті. Як наслідок, маємо *конкуренцію творців ШІ*. Тож загрози, зрештою, несе не стільки ШІ, скільки його творці: про це говорить один із них – І. Маск [2].

Конкуренція навколо ШІ має не тільки авторський, але й цивілізаційний характер. Юрист Х. Хабука вказав на складність уведення міжнародного стандарту регулювання ШІ через різницю цінностей навіть серед країн G7 [3].

Інший бік проблеми – чи може ШІ в процесі вдосконалення творцями й самовдосконалення на основі *запрограмованого ними потенціалу автономності* стати сам людиною. Ключовим питанням тут є феномен свідомості. Далай-лама сумнівається в можливості ШІ зрівнятися зі свідомістю живої людини унаслідок більшої від технологій складності людського розуму й свідомості [4]. Але ж усе в руках людини-творця ШІ: його здатність до творчості як ознака свідомого саморозвитку вже демонструється [2].

У перспективі результат розвитку ШІ для людства залежить від самих людей, його творців. Добро і зло несуть люди, а відтак і їх творіння, які можуть стати такими ж. Державний контроль і правове регулювання використання ШІ можуть зменшити, але не унеможливити загрози. Феномени генія і злодія, уособлені А. Конан-Дойлем в образах Ш. Холмса і проф. Моріарті, не зникають із суспільств.

Список використаних джерел

1. Онищук І. І. Правове регулювання технологій штучного інтелекту: теоретико-прикладні та етичні аспекти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 50–57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?i21dbn=link&p21dbn=ujrn&z21id=&s21ref=10&s21cnr=20&s21stn=1&s21 (Дата звернення: 22.05.2023).
2. Илон Маск и Такер Карлсон / ИИ, TruthGPT, Твиттер, крах банковской системы. URL: https://www.youtube.com/watch?v=bOznEZAjX3I&ab_channel=%D0%98%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D0%9C%D0%B0%D1%81%D0%BA (Дата звернення: 15.05.2023).

3. Управление искусственным интеллектом: лидеры G7 согласились обсудить международные стандарты. URL: <https://life.fakty.com.ua/ru/tehnolohii/upravlinnya-shtuchnym-intelektom-lidery-g7-pogodylysa-obgovoryty-mizhnarodni-standarty/> (22.05.2023).
4. Далай-лама не верит, что штучный интеллект может сравниться с сознанием живой личности URL: <https://religions.unian.ua/otherreligions/10110968-dalay-lama-ne-virit-shcho-shtuchniy-intelekt-mozhe-zrivnyatisya-zi-svidomisty-lyudini.html> (дата звернення: 22.05.2023).

ДІАГНОСТИКА ОСОБИ У ПРАВОВІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

Орел В. А.,

старший викладач, кафедра правознавства, ПУЕТ

Аргументація посідає центральне місце у правовому та доказовому обґрунтуванні. Вона повинна відповідати правилам юридичного дискурсу та таким принципам юридичної аргументації, як законність, свобода, змагальність, справедливість, добросовісність, прийнятність і допустимість, пропорційність тощо. Професор Р. Дворкін описує принцип як стандарт, якого слід дотримуватись. З іншого боку, професор К. Лумер, виділяє практично значимі принципи демонстрації юридичної аргументації: ясність і однозначність; послідовність і логічність; достовірність та іманентність; плюралізм і максимальна простота [4].

Важливими вимогами до судових рішень є законність, обґрунтованість, вмотивованість, які забезпечують їх правосудність. Належне використання інструментів юридичної аргументації допомагає забезпечити всебічність, повноту та істинність правосуддя з дотриманням вищезазначених універсальних принципів права.

Зауважуємо, що відповідно до класифікації аргументів у правовій аргументації **за доказовою силою** їх поділяють на недоказові (гіпотетичні) та доказові (такі, що виконують доказову функцію) [2]. При цьому, доказовий аргумент сильніший за недоказовий аргумент.

У юридичній аргументації доказ належить до допоміжних інструментів аргументу. Зокрема, професор Д. Волтон підсумував, що відмінність між доказом і аргументом полягає у тому, що *доказ пов'язаний із доказовою функцією аргументування* [2].

Однак у суді мають місце ситуації, коли аргументація і доказова база є доволі обмеженими, тому виникає необхідність у застосуванні спеціальних знань, які б надали додаткові аргументи у справі та вплинули на справедливість судового рішення. Носіями таких спеціальних знань є фахівці, або знаючі особи.

Автори колективної монографії «Юридична аргументація. Логічні дослідження» зазначають, що досить вагомим аргументом у праві є наукові дані. Можна навести багато прикладів із судової практики використання даних природничих наук (наприклад, медицини, психології, фізики) й гуманітарних наук (наприклад, педагогіки, психології, соціології). До цієї групи слід віднести також дані експертизи, засновані на наукових досягненнях в певних областях (наприклад, балістичної, автотехнічної тощо) та витяги з наукових праць відомих юристів» [7, с. 132].

Висновки експертів відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (ч. 1, 2 ст. 84), Цивільного процесуального кодексу України (ч. 2 ст. 76), Господарського процесуального кодексу України (ч. 2 ст. 73), Кодексу адміністративного судочинства України (ч. 2 ст. 72) належать до джерел/засобів доказів.

Погоджуємося з думкою д.ю.н., професора А. Селіванова, що «проста істина – вона стосується застосування в кримінальному, адміністративному, господарському та інших провадженнях у випадку спеціальних знань професійно атестованої особи» [6].

Так, у судовому процесі призначення судової експертизи та отримання експертного висновку може розширити знання судді та доказову базу.

Законодавець визначає судову експертизу як «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» (ст. 1). Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження (ст. 3). Вона пов'язується з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз (ст. 7) [5].

У рамках судової експертизи можуть здійснюватися різні види діагностик (в тому числі діагностик особи): психологічна, психофізіологічна, соціальна, технічна та інші.

Термін «діагностика» давньогрецького походження, перекладається як «здатний розпізнавати» та використовується переважно в медицині. Енциклопедія сучасної України визначає діагностику як «розпізнавання захворювання, встановлення діагнозу, що є медичним висновком про певну хворобу (травму) або причину смерті та про епідеміологічні ситуації» [1].

Однак постає питання: наскільки належними, допустимими, достовірними та об'єктивними будуть докази, засновані на висновках експертів щодо діагностики особи та які вимоги ставляться до самих експертів?

По-перше, щоб підвищити ефективність переконуючого впливу, доцільно привести як аргумент думку авторитетних експертів, які викликають довіру або [7, с. 147]. Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань (ст. 10) [5].

По-друге, «фахівець як учасник судочинства, використовуючи свої пізнання, сприяє формуванню доказової бази. Його особливість як суб'єкта судочинства полягає в тому, що він може, як свідок у справі, приховати якусь інформацію або дати неправильне тлумачення результатам аналізу досліджуваного об'єкта, застосування науково-технічних засобів. По своєму доказовому значенню висновок фахівця є непрямим доказом, як і переважна більшість висновків експертів, тому що висновок фахівця покликаний установлювати фактичні дані, що мають проміжне значення в доведенні. Висновок фахівця, будучи доказом, повинен відповідати, як і висновок експерта, принципам кваліфікованості й визначеності» [7, с. 149–150].

Наведемо приклади ролі висновків експертів щодо проведення психофізіологічної діагностики особи із використанням технічних пристроїв у прийнятті рішень різними ланками національного судочинства.

Помічник судді Вищого антикорупційного суду О. Кабанець, проаналізувавши вітчизняну судову практику, виокремив основні мотиви суду щодо можливості використання результатів, одержаних за допомогою комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні у якості доказів. Було з'ясовано, що такі результати не надають переваги у доказуванні, а «беруться до уваги, поряд з іншими доказами» (вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 02.07.2021 р. (справа № 161/16712/19, провадження № 1-

кп/161/57/21)); «...опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп’ютерного поліграфа суд сприймає як орієнтувальну інформацію для конструювання версій розслідування» (вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 18.02.2019 р. (справа № 711/9437/15-к)).

Окрім того, вони не завжди відповідають вимогам допустимості: «експертний висновок не відповідає вимогам допустимості доказів» (вирок Лугинського районного суду Житомирської області від 10.09.2020 р. (справа № 281/128/19, провадження № 1-кп/281/8/20)), «висновок експерта-поліграфолога є недопустимим доказом у зв’язку із тим, що він не є висновком експерта» (вирок Галицького районного суду м. Львова від 13.01.2022 р. (справа № 461/2297/21, провадження № 1-кп/461/177/22); вирок Комінтернівського районного суду м. Харкова від 21.10.2021 р. (справа № 1-кп/641/433/2021, провадження № 641/9131/14)).

До того ж, значна увага приділяється особі експерта: «заключення спеціаліста-поліграфолога ОСОБА_11 від 24.01.2018 за результатами проведення психофізіологічного дослідження потерпілого ОСОБА_2 приймається судом, як додатковий аргумент потерпілого щодо правдивості його показань, наданих в судовому засіданні під присягою. Сам факт проходження потерпілим дослідження з використанням поліграфа, вказує на те, що він з власної ініціативи, у спосіб не заборонений законом намагався збирати докази винуватості ОСОБА_1» (вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 08.06.2021 (справа № 373/872/19, провадження № 1-кп/373/24/21)); «...висновок психофізіологічного опитування особи з використанням поліграфа не відноситься до висновків експерта в розумінні ст.ст. 84, 101 КПК, результати перевірок на поліграфі мають орієнтовне значення, а висновки мають ознаки вірогідності, а тому відсутні підстави для задоволення клопотання захисника в цій частині» (ухвала Городоцького районного суду Хмельницької області від 22.03.2022 (справа № 672/1110/21, провадження № 1-кп/672/10/22) [3].

Отже, у пошуках істини у праві (яку Велика юридична енциклопедія характеризує як позначення ідеалу знання і способів його досягнення і обґрунтування) суб’єкти аргументування нерідко вдаються до пошуків альтернативних джерел доказів, серед яких є висновки експертів. Однак судова практика свідчить про суперечність доказів, що надаються залученими

експертами. До того ж, зустрічаються непоодинокі випадки порушення основоположних вимог до доказів, принципів права загалом та юридичної аргументації зокрема.

Список використаних джерел

1. Діагностика / Н. М. Рій, Р. В. Пилипчук. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24448.
2. Дудаш Т. Інструменти правового аргументування й правової аргументації: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2021. Вип. 73. С. 3–13. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.73.003>.
3. Кабанець О. Використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні через призму судової практики (28.04.2023) / Вища школа адвокатури НААУ: веб-сайт. URL: [https://www.hsa.org.ua/blog/vikoristannia-kompiuternogo-poligrafa-detektora-brekhni-u-kriminalnomu-provazhenni-cerez-prizmu-sudovoyi-praktiki](https://www.hsa.org.ua/blog/vikoristannia-kompiuternogo-poligrafa-detektora-brekhni-u-kriminalnomu-provazhenni-cerez-prizmu-sudovoi-sudovoyi-praktiki) (дата звернення: 01.06.2023 р.).
4. Орел В. А. Принципи юридичної аргументації. *Актуальні проблеми розвитку держави і права: історико-правовий дискурс : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Ніжин, 04 грудня 2020 р. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 81–82. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/12295>.*
5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
6. Селіванов А. Судова експертиза – шлях до істини (15.04.2021). *Голос України – газета Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: <http://www.golos.com.ua/article/344701>.
7. Юридична аргументація. Логічні дослідження : колектив. моногр. [Б. м.] : Вид. Іванченко І. С., 2012. 210 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1493/1/Jr_Argum_2012.pdf.

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕЗИ ЛІБЕРАЛЬНО-ПРАВОВИХ ІДЕЙ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЯХ

Толкачов О. А.,
аспірант, Київський університет права НАН України

Дослідженню генези ліберально-правових ідей присвячено низку наукових праць вітчизняних вчених, в яких проаналізовано різні підходи до виявлення коріння та «початку» лібералізму, історично обумовлено неоліберальне праворозуміння.

Проведене нами дослідження наукового доробку щодо визначення доктрини неолібералізму та її сучасного праворозуміння встановило, що існують різні підходи щодо генези лібералізму, а відповідно і до ліберального праворозуміння, яке ґрунтується на правах свободи людини. Зокрема, у дослідженні генезу ліберальних ідей виділено різні історичні етапи, які представлені багатим філософсько-правовим доробком, що дозволяє прослідкувати закономірності актуалізації потреб свободи, а також виявить коріння ліберальних ідей, які набудуть подальшого розвитку в наступних історичних етапах.

Також окремо можна виділити античний, доліберальний, ранньоліберальний та інші періоди в рамках убіквентного підходу до генези лібералізму, що дозволяє акцентувати увагу на тому, що першими ідеями, які передували становленню лібералізму, були правові ідеї природно-ліберального характеру.

З'ясовано, що античний період (стародавньої Греції та Риму) – заклав стійкі цивілізаційні основи для ліберальної політико-правової думки. Переосмисленням ідей свободи в західному світі почалося лише в XIII ст. і відбувалося в рамках релігійного світогляду. Однак повноцінний розвиток ліберальних ідей в Європі розпочався лише в XVII–XVIII ст., на чому акцентують свою увагу прибічники лімітарного підходу до генези лібералізму.

Аналіз класично-ліберального періоду за допомогою піраміди потреб Маслоу дозволяє підтвердити закономірність розвитку ідей свободи від рівня розвитку суспільства та задоволеності потреб. Становлено виникнення з кінця XIX ст. декількох течій ліберальної доктрини, саме цей період аж до сьогоденного часу пропонується називати полідоктринальним.

Крім того, слід зазначити, що негативні явища в економічній сфері доповнювалися тим, що категорія «свобода» набула антисоціального значення індивідуалізації. Поширення соціального незадоволення та масовий робітничий рух на заході обумовив потребу кардинального реформування ліберальної доктрини. За таких умов у XIX–XX століттях виникає та формується нова соціально-політична теорія – «неолібералізм», «соціальний лібералізм» або «ліберал-реформізм». Неолібералізм обґрунтовує позитивну роль держави у соціальному та економічному житті суспільства, підкреслює необхідність розвиненого права як основного регулятора суспільних відносин. І водночас неолі-

бералізм є результатом «соціалізації» лібералізму, або так званий ліберал-реформізм.

Дослідженні нами наукові розвідки за останні 10 років [1–10] свідчать про міждисциплінарний характер до встановлення сучасного праворозуміння в контексті доктрини неолібералізму і водночас мають інтегрований підхід щодо розширення правового дискурсу і методології юридичної науки, зокрема у напрямках: неоліберальних моделей модернізації у суспільствах перехідного типу; історія і практика неоконсерватизму; сучасного розуміння справедливості; правової ідеології в українському державотворенні; правової ідеології українського суспільства; політико-ідеологічних течій та їх ролі в умовах соціальних змін; людини у філософсько-правовому дискурсі; легітимності державної влади у співвідношенні правових і моральних аспектів реалізації; гегемонії в теорії і практиці міжнародних відносин; правових цінностей (ідеали та компроміси), тощо. Що можна покласти в основу правосвідомості, правих норм, правовідношення до вирішення найактуальніших завдань сучасних соціально-гуманітарних наук, пов'язаних з вдосконалення суспільства і державного управління, зокрема подоланням соціально-політичних суперечностей, конфліктів в інтересах особистості, суспільства, держави шляхом розроблення концептуальних положень правової політики, законотворчої і законодавчої діяльності, нормативно-правового забезпечення основних сфер життєдіяльності суспільства тощо.

Список використаних джерел

1. Бульбенюк С. С. Неоліберальні моделі модернізації у суспільствах перехідного типу. Автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2004. 16 с.
2. Панченко Ю. В. Історія і практика неоконсерватизму Великої Британії та США часів урядів М. Тетчер і Р. Рейгана: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2008. 13 с.
3. Федіна Н. В. Сучасне розуміння справедливості в діяльності органів внутрішніх справ: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2014. С. 177–182.
4. Луцький А. І. Правова ідеологія в українському державотворенні: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2015. 42 с.
5. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2015. С. 405–413.
6. Постол О. Є. Посткласичні політико-ідеологічні течії та їх роль в умовах соціальних змін кінця ХХ – початку ХХІ століть: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2016. 36 с.

7. Петінова О. Б. Економічна людина у соціально-філософському дискурсі : автореф. дис. ... д-ра філ. наук. Одеса, 2017. 60 с.
8. Коваль О. Я. Легітимність державної влади: співвідношення правових і моральних аспектів реалізації : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. С. 206-210.
9. Пурій М. Р. Гегемонія в теорії і практиці міжнародних відносин : дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2017. С. 190-194.
10. Липовець Ю. О. Правові цінності як ідеали та компроміси : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. С. 175–178.

ПРАВОПОРЯДОК ЯК КАТЕГОРІЯ ЗАКОННОСТІ У РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА

Дуброва А. М.,

аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Правопорядок, який пов'язаний з категорією законності, насамперед є результатом реалізації норм права, точного і неухильного виконання законів та інших нормативно-правих актів, тобто законності. Законність і Правопорядок – необхідні умови та засоби максимально повного забезпечення прав і свобод громадян [1]. Також правопорядок є необхідним елементом правової держави, тому що саме держава формує систему права і забезпечує його реалізацію. В Україні правопорядок забезпечується всіма гілками державної влади, де особливе місце належить правоохоронним органам [1].

В умовах воєнного стану забезпечення правопорядку та безпеки суспільства передбачає захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, що є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють заходи відповідно до правової бази країни, головним чином шляхом попередження і запобігання правопорушень, а також шляхом прийняття відповідних заходів для припинення порушень законодавства.

Положення Конституції [2] – конституційно-правові норми встановлюють функціонування національної системи органів правопорядку. На період дії особливого правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях запроваджується особливий правовий режим у разі збройної агресії

чи загрози нападу, загрози державній незалежності України, її територіальну цілісність. Це означає наділення відповідних органів державної влади, військового управління, органів військового управління та місцевого самоврядування повноваженнями, необхідними для відвернення загрози, відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасові, зумовлені загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Так згідно Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. «Про введення воєнного стану в Україні» [3] є можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Зокрема це стосується [2, Ст. 30–34, 38, 39]: гарантування недоторканності житла; таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; втручання в особисте і сімейне життя; збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; свободи пересування, вільного вибору місця проживання; гарантування права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір; права брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, тощо; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Що стосується права на володіння, користування і розпорядження приватною власністю, результатами інтелектуальної, творчої діяльності – примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з

наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [2, Ст. 41].

Крім того обмежується права, які також визначаються Конституцією України як права і свободи людини і громадянина, а саме: право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (2, Ст. 42); право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується (2, Ст. 43); право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (2, Ст. 44); право на освіту (2, Ст. 53).

Також у період правового режиму воєнного стану в Україні (або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан) вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначені частиною першою Ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Таким чином в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове управління разом з військовими адміністраціями (у разі їх утворення) може самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради Міністрів Автономії Республіки Крим, органи місцевого самоврядування встановлюють і здійснюють у межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, низку заходів правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Правопорядок. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П. – С. 736.
2. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=254%E2%2F96-%E2%2F05>.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
6. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 13.07.2011 р. № 753. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#n9>.
7. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : Постанова КМУ від 29.12.2021 р. № 1455. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#n8>.
8. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : Постанова КМУ від 29.12.2021 р. № 1456. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#n8>.
9. Про затвердження Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан : Постанова КМУ від 29.12.2021 р. № 1450. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2021-%D0%BF#n10>.
10. Про затвердження Порядку заборони торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Постанова КМУ від 29.12.2021 р. № 1457. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-2021-%D0%BF#n9>.

ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Римар В. В.,

*здобувачка 2 курсу освітньої програми «Право» ступеня
молодший бакалавр, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – канд. юрид. наук Волошина Я. Л.*

Наукова методологія є надзвичайно актуальною, оскільки вона надає фундаментальні принципи та підходи для прове-

дення досліджень і формування наукових знань, а також сприяє розвитку наукових дисциплін, встановлює стандарти для проведення теоретико-правових досліджень, включаючи правила і процедури, які забезпечують надійність, об'єктивність і повторюваність результатів.

У сучасній науці поняття методології визначається нечітко, тривають наукові дискусії з приводу його правильного тлумачення та внутрішньої будови методології. У юридичній науці дану проблематику досліджували такі вчені, як: Ю. Г. Барабаш, С. К. Бостан, К. Г. Волинка, О. О. Іваненко, М. С. Кельман, С. В. Ковальчук, М. І. Козюбра, Н. М. Крестовська, Р. С. Притченко, О. Ф. Скакун, С. С. Сливка, Р. М. Шевчук та інші.

На сьогоднішній день склалося декілька підходів теоретичної інтерпретації поняття «методологія», що свідчить про прояви ідейного плюралізму. Думки науковців різняться щодо того, що включає в себе методологія та які є її складові елементи.

У широкому розумінні методологію визначають як процес людської діяльності, мислення, пізнання, у вузькому – як сукупність підходів, методів і прийомів наукового пізнання. У працях П. В. Копніна методологія трактується як «свята трійця» – єдність логіки, методології, теорії пізнання [4, с. 6]. З практичної точки зору, методологія охоплює конкретні методи, інструменти та техніки, які використовуються для проведення досліджень у конкретній науковій галузі, від чого залежить істинність результатів наукових розвідок. Тож слід враховувати суб'єктивний фактор – кожен науковець у своєму дослідженні використовує самостійно підібрану сукупність методів, приходять до власних висновків, а тому всі умовиводи не схожі між собою.

Як вважає О. В. Іваненко, кожна галузь знань, яка претендує на визнання себе наукою, окрім власного об'єкта та предмета пізнання, повинна мати сукупність спеціальних методів, які використовуватимуться нею для отримання необхідних наукових знань, фактів, досвіду [2, с. 9]. Проте на даний час спостерігається така тенденція, що не всі юридичні науки мають свої власні, спеціальні методи пізнання.

Вибір конкретного методу залежить від предмета та завдань наукового дослідження [1, с. 139]. А, отже, особливу увагу слід приділяти науковим цілям теоретико-правового дослідження, оскільки вони визначають вектор і значущість наукових пошуків. Теоретико-правове дослідження має бути спрямоване не

тільки на розробку нових теоретичних концепцій, виявлення закономірностей або дослідження раніше невідомих аспектів правової проблеми, а і на розуміння сутності досліджуваної проблеми та розробку практичних рекомендацій щодо поліпшення реалізації правових норм або ефективного застосування правових засад, тобто на досягнення науково-прикладного результату.

Найчастіше у науковій літературі можна зустріти таку класифікацію методів: філософські, загальнонаукові, спеціальні. Сьогодні тривають дискусії з приводу того, чи варто взагалі розмежувати філософські (загальні) та загальнонаукові методи наукового дослідження. Слід погодитися з думкою Г. Я. Пришляк, яка наголошує на необхідності розмежування цих двох груп методів, обгрутовуючи це тим, що філософські методи формують світогляд науковців, що у подальшому допоможе досліджувати певне правове явище, а загальнонаукові – виступають універсальними шляхами пізнання всіх наукових категорій [5, с. 188–189].

Враховуючи всі зміни, які відбулись у країні за останні десятиліття, можна стверджувати, що різні перетворення державно-правової дійсності спричинили методологічну кризу, викликану новими соціальними, економічними, політичними, культурними та іншими процесами. М. С. Кельман пов'язує це з деактуалізацією марксистських гносеологічних установок у сучасній українській юридичній науці та відсутністю сформованих філософсько-методологічних підходів, альтернативних марксизмові [3, с. 38].

Таким чином, можна зробити висновок, що кожна юридична наука повинна мати власну методологічну основу і її розробка є першочерговим завданням правознавців. У науковій літературі існує безліч класифікацій методів, які відрізняються між собою за багатьма ознаками; це тільки ускладнює як розуміння методології загалом, так і сам процес дослідження певного правового явища. Через розмаїття підходів до визначення методології існує безліч тлумачень та розуміння її структури. Дослідження та науковий підхід зазвичай розвиваються та змінюються з часом, що також призводить до нестабільності та нечіткості у формулюванні методології, оскільки нові підходи та методи можуть виникати, а старі можуть втрачати актуальність.

Чітке розуміння та застосування наукової методології дозволить уникнути помилок, забезпечити консистентність результатів і підвищити довіру до наукових висновків, віднайти нові шляхи для розвитку наукових дисциплін і збагачення наукових надбань.

Список використаних джерел

1. Жаровська І. М. Щодо проблем методології теорії держави і права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2015. № 827. С. 138-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_24.
2. Іваненко О. В. Метод загальної теорії держави та права: окремі питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2015. Вип. 14(1). С. 8–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_14%281%29_4.
3. Кельман М. С. Методологічні засади юридичної науки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2020. Том 7. № 1. С. 37–42. URL: <https://ena.lpnu.ua/items/2a4a1687-2b68-4306-91f1-f6c33c8ca718>.
4. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 3–11. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/3056/1/2013_1_kostytskyi.pdf.
5. Пришляк Г. Я. Методологічні аспекти дослідження передумов виникнення «екологічних прав», які є важливими у сучасному творенні держави. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 8. С. 186–190. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/43.pdf.

ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ АКТІВ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА

Білодід М. С.,
здобувачка 1 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавра, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – канд. юрид. наук Волошина Я. Л.

Акти застосування норм права виконують функцію індивідуального регулювання поведінки суб'єктів у конкретних правових відносинах. Саме тому акти застосування норм права повинні відповідати певним вимогам, що пов'язано з наступним.

По-перше, акти застосування норм права повинні видаватись суб'єктами, до компетенції яких входить вирішення даної

конкретної справи. По-друге, рішення, сформульовані у правозастосовному акті, повинні бути вмотивованими та обґрунтованими, з посиланням на відповідні положення нормативно-правових актів, які підлягають застосуванню у даній справі. По-третє, акти застосування норм права повинні видаватись у встановлені строки та мати всі необхідні реквізити; у них обов'язково має бути вказано – ким виданий (назва державного органу чи організації), коли виданий (дата прийняття рішення), назва/вид (постанова, протокол, ухвала) [2, с. 288].

Під час підготовки актів застосування норм права, потрібно дотримуватися чотирьох-елементної структури, яка включає у себе:

1. Вступну частину (назва документа та найменування органу, який його видав, предмет справи, термін прийняття та інше).

2. Констатуючу (описову) частину (виклад суті та всіх обставин справи).

3. Мотивувальну частину (аналіз доказів, їх оцінка, юридична класифікація справи та її обґрунтування).

4. Резолютивну частину (висновки правозастосовального органу щодо справи, яка вирішується).

Особливу увагу під час підготовки акта застосування норм права потрібно приділяти мотивувальній частині [3, с. 142].

Взагалі проблема структурних елементів правозастосовного акта здебільшого законодавцем не визначена. На практиці досить часто виникають труднощі із формування обов'язкових структурних компонентів документа.

Акти застосування норм права можуть бути викладені у двох формах вираження: словесній (усній) і письмовій (у вигляді документа). Слід зазначити, що саме письмову форму найчастіше використовують для підготовки правозастосовних актів, оскільки вона має офіційну цінність, юридичні наслідки та гарантії щодо правильної розробки та ухвалення такого акта.

У письмовому правозастосовному акті має міститися точне посилання на конкретні норми права, які підлягають застосуванню при вирішенні певної справи чи питання [5, с. 218–219].

Дотримання основних і обов'язкових вимог до оформлення письмових актів застосування норм права є важливою складовою підготовки актів застосування норм права. Підготовка таких актів передбачає:

– наявність «прив'язок» до місця, часу, суб'єктів тощо. Ці «прив'язки» знаходять свій вираз у реквізитах правозастосовного акта, зокрема у назві документа; найменуванні органу, який його видав; точній даті та часі видання; адресаті (особи, до якої звернений правозастосовний акт); підписах відповідних посадових осіб (необхідних випадках – печатці).

– наявність конкретного юридичного змісту (наприклад, рішення органу, фіксація певного юридичного факта тощо). Веління суб'єкта правозастосування повинні точно вказувати на межі належної поведінки.

– формат мови правозастосовних актів, яка за своєю термінологією та стилем не повинна відрізнятися від офіційної мови, якою викладаються нормативно-правові акти.

– обов'язкову реєстрацію, яка передбачена для значної кількості правозастосовних актів. Це є не тільки необхідною умовою їх юридичної сили, але й гарантією їх законності.

Слід погодитись з тим, що, окремі недоліки сучасної правозастосовної практики зумовлені недостатньою увагою до писемної форми правозастосовних актів [1, с. 14, 19].

Важливим у цьому питанні є сутність і зміст терміну «юридична сила» правозастосовного акта. Це його властивість, яка знаходить свій прояв у співвідношенні цього акта з іншими правовими актами і характеризує його як обов'язковий для всіх адресатів.

Юридична сила правозастосовних актів виявляється в їх піднормативності (підзаконності), у порівнянні з іншими нормативно-правовими актами, та їх обов'язковості відносно інших індивідуальних актів. Ця властивість ґрунтується не тільки на силі застосованих норм, але й на владній компетенції правозастосовних суб'єктів. Неврахування цього положення призводить до ототожнення юридичної сили правозастосовних актів з юридичним значенням актів додержання, виконання і використання норм права. Юридична сила надає правозастосовним актам владну здатність породжувати певні юридичні наслідки, викликати виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Акти застосування норм права не можливі без юридичної сили, завдяки їй акти володіють обов'язковістю [4, с. 73].

Мова актів правозастосування являє собою частину офіційно-ділового стилю мовлення, лексикон нормативних та офіційних інтерпретаційних актів. Мова нерозривно пов'язана з текстом і

поза нього не існує. Правозастосовний акт має містити у собі лінгвістичну, логічну, граматичну, графічну основу. Стиль правозастосовного акта має бути офіційно-діловим. Закони стилістики приписують документу, у тому числі акта застосування права, бути суворим, точним, об'єктивним, по можливості коротким, а досягти цього можливо лише застосовуючи відповідні мовні засоби, та усвідомлюючи правила їх вживання. Кожний текст акта правозастосування можливо розглядати як чередування стандартних і вільних словесних рядів [6, с. 45].

Важливість дотримання вимог під час підготовки актів застосування норм права, полягає у тому, що правозастосовні акти видають компетентні органи у конкретній юридичній справі, наприклад, вирок судді, протокол правоохоронних органів, якщо під час перегляду правозастосовного акта буде визначено, що вимоги не були дотримані, або взагалі не були використані. У такому випадку акт буде вважатися недійсним і не матиме юридичної сили, що може нашкодити розгляду справи у подальшому.

Список використаних джерел

1. Бабенко А. М. Правозастосовча діяльність ОВС України. Міжнародне право і його особливості: навч. посіб. ОДУВС Небеська М. С. 2016. № 1. С. 9–19. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Lek-_1-mp.pdf.
2. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2016; Ліра ЛТД. 480 с.
3. Горун О. В., Камінська Н. В., Фатхутдінова О. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: КНТ. 2011. 216 с.
4. Гусарев С. Д. Правозастосування: навч. посіб. / О. А. Назаренко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ: НАВС, ФОП Маслаков. 2020. 160 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17786/1/Правозастосування.%20Навч.%20посіб.%202020.%20160%20с.pdf>.
5. Назарук Ю. Теоретичні характеристики правозастосовного акта. Підприємство, господарство і право. Теорія держави і права. 2017. № 3. С. 217–219. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/49.pdf>.
6. Пригара Л. І. Зміст та структура актів правозастосування. Закарпатські правові читання. Т. 1. С. 41–48. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/13421?locale=uk>.

СЕКЦІЯ 2.
РОЗВИТОК ПРИВАТНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ
УКРАЇНІ: ГАЛУЗЕВИЙ (ЦИВІЛІСТИЧНИЙ) РАКУРС

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ
ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ:
ДОСВІД І СТИМУЛЮВАННЯ

*Кульчій О. О., канд. юрид. наук, доцент,
кафедра правознавства, ПУЕТ*

Актуальність досліджуваної теми обумовлена необхідністю відновлення економіки України для забезпечення виживання країни як незалежної держави та повернення мільйонів громадян-біженців, що тимчасово залишили її територію у зв'язку з воєнним конфліктом. Запуск механізму повоєнної відбудови та створення успішно працюючої економіки є вирішальними факторами для отримання необхідних фінансових ресурсів для відновлення зруйнованої інфраструктури, житла та підприємств. Крім того, створення сприятливого підприємницького середовища, ефективного правового захисту бізнесу та інвесторів, боротьба з корупцією, залучення громадськості та розвиток інноваційного підприємництва є необхідними для забезпечення привабливості інвестиційного клімату, швидкої та ефективної відбудови країни та уникнення ризику її вимирання або перетворення на сіру зону. Тому, метою даної статті є проаналізувати досвід країн, які стикалися із задачами повоєнної відбудови, та визначити напрями удосконалення правового регулювання підприємницьких відносин, спрямовані на стимулювання економічного зростання, привабливості інвестиційного клімату та повернення громадян-біженців для швидкої та ефективної повоєнної відбудови України.

Процес повоєнного відновлення України зумовить необхідність подолання значної кількості проблем, що спричиняють негативний вплив на різні сфери економіки держави, включаючи й удосконалення правового регулювання підприємницької діяльності. До основних викликів, необхідність подолання яких видається найбільш нагальною, слід віднести:

– Відновлення зруйнованої інфраструктури (дороги, мости, об'єкти енергетичної системи держави тощо), що вимагатиме ефективного правового регулювання процедур закупівлі робіт, розподілу та контролю за витратою коштів та контролю якості робіт.

– Відновлення економічної стабільності, зокрема, на декупованих територіях, що вимагатиме ефективних заходів стимулювання підприємницької діяльності та розвитку нових ринків.

– Створення сприятливого інвестиційного середовища та підтримка розвитку підприємництва, що є комплексною та надзвичайно складною задачею, оскільки включає широких спектр заходів, як то: створення простих, прозорих та стабільних правил для підприємців (у т. ч. у сфері митних зборів та оподаткування), ефективного захисту права власності, протидії корупції, спрощення бюрократичних процедур та надання всебічної підтримки підприємцям, готовим інвестувати у розвиток економіки держави та, таким чином, зростання ВВП та бази оподаткування.

Враховуючи окреслені виклики, розробка ефективного правового регулювання підприємницької діяльності є надзвичайно важливою для успішної повоєнної відбудови.

При цьому слід враховувати, що ситуації повоєнної відбудови у кожній країні є індивідуальним та залежать від багатьох унікальних чинників, як то: масштаби руйнування економіки та інфраструктури, особливості національної економіки (зокрема, структурно-галузеві), доступні ресурси, глибина соціальних протиріч (у випадках громадянських воєн) та, навіть, особливості національної етики та культури). Однак, разом із тим, починаючи із часів світових воєн міжнародне співтовариство накопичило доволі багатий досвід подолання повоєнних наслідків у різних країнах. Особливої уваги заслуговує досвід Світового банку, історія створення якого, власне, була пов'язана з повоєнним відновленням у країнах Західної Європи. При цьому у роки після Другої світової війни кількість конфліктів у світі лише зростала, хоча їх масштаб і був незрівнянно меншим.

За подальші понад півстоліття свого існування Світовий банк був безпосередньо долучений до повоєнної відбудови у багатьох країнах на різних континентах. Відтак досвід, який накопичений цією інституцією, заслуговує на увагу. Слід зважати, що Світовим банком у країнах, яким він допомагав, часто проводилися

аналітичні дослідження, узагальнені результати яких, безумовно, будуть цінними для планування та реалізації повоєнної відбудови України загалом, та стимулювання підприємницької діяльності, зокрема.

Одним із результатів подібних досліджень є висновки щодо етапів та суті повоєнної відбудови. За думку фахівців світового банку повоєнна відбудова має починатися ще під час конфлікту і має здійснюватися з метою забезпечення гуманітарних потреб громадян а також повинна передбачати планування наступних етапів відбудови, які будуть реалізовуватися щойно для цього складуться сприятливі обставини [1].

Щодо сутності повоєнної відбудови спеціалісти Світового банку визначають, що «відбудова не означає лише відновлення фізичної інфраструктури. Вона також не обов'язково означає відбудову соціально-економічної структури, яка існувала в країні до початку конфлікту. Конфлікт, особливо довготривалий конфлікт, трансформує суспільство, і повернення до минулого може бути неможливим або небажаним» [1].

Це є цілком застосовним до нашої держави з огляду на потребу переосмислення не лише галузевої структури економіки (наприклад, чи доцільним є відновлення знищених та розграбованих росіянами металургійних гігантів Маріуполя, греблі Кавховського водосховища тощо), але і принципів її побудови (перевага великого капіталу та зміцнення, таким чином, олігархату, чи формування середнього класу шляхом стимулювання підприємницької ініціативи).

Звісно, великому бізнесу зазвичай належить вагома роль і в економіці і у повоєнній відбудові. Однак саме становлення прошарку середнього класу має бути запорукою соціальної стабільності та обороноздатності держави.

Відтак, на етапі повоєнної відбудови державі варто звернути увагу на стимулювання мікропідприємництва, слід проаналізувати доцільність реформування інституційного механізму забезпечення підприємницької діяльності в Україні, оскільки, на думку окремих дослідників, інституційні механізми мають вирішальне значення для майбутнього підприємництва та економічного розвитку [2, с. 458]. Чинниками стимулювання можуть бути додаткові заходи, спрямовані на дерегулювання, системну державну допомогу у подоланні адміністративних бар'єрів для провадження підприємницької діяльності у випадках, коли їх

усунення є неможливим чи недоцільним (наприклад, державні чи грантові програми для юридичної та бухгалтерської підтримки певних категорій підприємців), податкова політика та системне запобігання корупції.

Список використаних джерел

1. Post-conflict reconstruction: The role of the World Bank. / ed. by W. Bank. Washington, D.C : World Bank, 1998. 69 p.
2. Williams N., Vorley T. Fostering productive entrepreneurship in post-conflict economies: the importance of institutional alignment. *Entrepreneurship & Regional Development*. 2017. Vol. 29, № 5–6. P. 444–466. URL: <https://doi.org/10.1080/08985626.2017.1297853> (date of access: 18.05.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН З ТАЙМШЕРУ

Музика М. В.,

*аспірант, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова*

Міжнародний туризм на сьогодні є динамічною галуззю, що стрімко розвивається, хоча і зазнала певних труднощів на фоні COVID-19. У зв'язку із цим усе нові форми та види відпочинку, що опосередковані різними видами та формами договірних конструкцій, з одного боку, набирають обертів, з іншого, через їх здебільшого неврегульованість, можуть спричинити не лише немайнову шкоду у вигляді втрачених можливостей якісного відпочинку, але й майнову шкоду.

Серед сучасних видів міжнародного відпочинку варто назвати таймшер, що є поняттям, овіяним не тільки перспективами дольової участі в нерухомості в різних куточках світу, але постійними повідомлення про шахрайство в цій сфері. Однак, ми маємо розуміти, що наявність нових видів правовідносин потребує системного аналізу та вивчення, з метою їх удосконалення та, подекуди, урегулювання.

Відмежовуючи клубний відпочинок та таймшер, варто вказати, що система клубного відпочинку близька до таймшеру. Всесвітня туристична організація об'єднує обидві системи загальним визначенням, в якому робиться акцент лише на понятті – надання щомісячного права відпочинку в апартаментах або

будь-якому іншому типі житла, що є частиною туристичного комплексу з різноманітними послугами. На відміну від таймшеру, споживач, який вступає до клубу, набуває не право користування конкретною нерухомістю, а певну кількість умовних одиниць (балів, очок). Рівень членства підвищується вартістю об'єктів нерухомості та придбанням додаткових одиниць.

Таймшерні відносини врегульовані на рівні ЄС низкою нормативних актів [1–3]. Зважаючи на те, що в Україні до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року вже почалися з'являтися пропозиції із такого виду договорів, що досить часто під собою містили підміну поняття із звичайною короткостроковою орендою житлових приміщень або ж придбанням нерухомості в інших країнах, а також враховуючи шлях України до ЄС, що опосередкований поданою заявкою на членство, необхідним та своєчасним видається, на нашу думку, дослідження відносин із таймшеру в частині цивільно-правового регулювання.

Ідея таймшеру виникла в Німеччині в 60-х рр. ХХ ст. і набула розповсюдження в країнах Європи та США. Згодом провідні готельні мережі, такі як Marriott, Disney, Four Seasons, Ritz Carlton та інші почали використовувати таймшер як нову стратегію розвитку бізнесу. На сьогодні налічується більше 5 000 таймшер курортів в близько 90 країнах світу [4].

Таймшер є унікальним комплексом різного роду правовідносин, в основі яких, ми переконані, лежать, в першу чергу, цивільні правовідносини. Основною конструкцією цієї категорії є закріплене право власника на використання апартаментів у туристичному комплексі протягом певного проміжку часу. Купуючи таймшер, покупець гарантує собі на багато років якісний рівень проживання на відпочинку у просторих сучасних апартаментах у комплексі з розвиненою туристичною інфраструктурою. Право проживання у цих апартаментах надається на певний період часу, який обумовлюється при покупці таймшера.

Досить часто таймшер ототожнюють з системою клубного відпочинку, однак в цьому випадку слід вказувати на те, що це система клубного відпочинку формується на основі розподілу часу, а не розподілу обмеженого права володіння нерухомістю.

Крім того, доволі часто таймшер визначається як форма власності на нерухомість туристичної спрямованості. Однак, з

точки зору законодавства будь-яка з опцій власності не співпадає із сутністю таймшеру, що є не володіння нерухомістю у чистому вигляді, а обмеженим володінням на період перебування в межах такого об'єкту.

У національному законодавстві відсутні спеціалізовані норми, які б регулювали відносини з таймшеру. Однак, у цьому контексті варто дослідити досвід ЄС. Вказана нами вище директива вказує, що реалізація прав на періодичне використання нерухомості може здійснюватися в рамках різних договорів, які опосередковують торгівлю послугами та товарами залежно від особливостей національного законодавства. Директива не кваліфікує договір на передачу таймшерних прав, а формулює лише загальні поняття, тим самим дає можливість використовувати цей документ у країнах, що належать до різних правових систем. Не визначається вид договору і в низці європейських країн, чие законодавство про таймшера ґрунтується на положеннях директиви.

Слід визнати, що порядок користування спільним майном в умовах сутності спільного споживання досить наближений до порядку здійснення спільної часткової власності щодо спільного майна багатоквартирного будинку власниками приміщень у ньому, коли дія низки загальних норм про часткову власність виключається або уточнюється спеціальними нормами законодавства, зокрема йдеться про особливості набуття та припинення права спільної власності, про особливості здійснення такого права кожним співвласником щодо майна, що перебуває у спільному доступі, про долю спільного майна тощо. Спільним для цих випадків є мінімізація значення розміру частки у праві спільної власності при здійсненні правочинів володіння та користування спільним майном. В умовах таймшеру воно знаходиться в загальному доступі і користується ним той, кому воно може бути необхідне в той чи інший момент, хоча цілком допустимо визначити графік користування спільним майном.

Викладене дає нам підстави стверджувати наявність комплексу цивільно-правових відносин з таймшеру, що стосуються як правового режиму нерухомості, так і договірних конструкцій, що опосередковують таймшер. Крім цього варто говорити про те, що окремо в цьому випадку мова має йти і про захист прав споживачів, зважаючи на туристичну мету таких відносин.

Список використаних джерел

1. Directive 2008/122/EC of the European Parliament and of the Council of 14 January 2009 on the protection of consumers in respect of certain aspects of timeshare, long-term holiday product, resale and exchange contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008L0122> (data access 24.05.2023).
2. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1429176294813&uri=CELEX:31993L0013> (data access 24.05.2023).
3. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive'). URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1410437777196&uri=CELEX:32005L0029> (data access 24.05.2023).
4. Ємельянова К. С. Таймшер як нова форма організації круїзного бізнесу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. Вип. 39. С. 223–226.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Морозова Ю. А.,

*здобувачка 2 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавра, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – канд. юрид. наук Кульчій О. О.*

Зобов'язання є основним правовим засобом, який визначає і регулює основи торгового обігу, залежно від його розвитку, а, отже, і визначає коло причин їх виникнення, через що з'ясується динаміка цивільного обігу та вектори вдосконалення відповідних відносин за допомогою правового регулювання. Зобов'язання – це одна з тих цивільно-правових підкатегорій, яка привертає до себе пильну увагу як на законодавчому рівні (у Цивільному кодексі України присвячено книгу п'яту під назвою «Зобов'язальне право», що займає істотну частину кодексу) так і на рівні наукових досліджень. Відтак, відповідальність за порушення зобов'язання має бути чітко врегульована на законодавчому рівні і забезпечена на практиці.

Категорію «порушення зобов'язань» визначає, передусім, глава 51 Цивільного кодексу України «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання». Так за статтею 610 ЦК України, порушення зобов'язання – це його невиконання або неналежне виконання [1]. Невиконанням зобов'язання є той випадок, коли його пасивна сторона (боржник) не виконала жодної передбаченої договором або законом дії на користь кредитора, що є предметом виконання зобов'язання. Неналежним виконанням є порушення встановлених змістом зобов'язання умов.

При дослідженні практики про вирішення спорів про неналежне виконання цивільно-правових зобов'язань з'ясовується, що найчастіше неналежне виконання договору є порушенням встановлених вимог про предмет і строки виконання. Також є випадки виконання зобов'язання неналежною особою або з простроченням виконання [2, с. 85].

Окремого розгляду у цій темі заслуговують такі різновиди відповідальності, як відповідальність за власні дії та за дії інших осіб. У випадках, встановлених цивільним законодавством, за невиконання або неналежне виконання зобов'язання однією особою цивільно-правова майнова відповідальність може бути застосована до іншої особи. Норма, яка б точно відображала це, у Цивільному кодексі України відсутня, однак ст. 528, яка передбачає виконання зобов'язання третьою особою, вказує на те, що інша особа не виконує або неналежно виконує обов'язок боржника, то боржник сам має виконати цей обов'язок [1]. Це відображено й у цивілістичній науці: відповідальність за дії третьої особи розглядається як відповідальність за порушення зобов'язань без вини [2, с. 87].

На нашу думку, розмежування відповідальності за дії власні й дії іншої особи є цілком виправданим на практиці правовим заходом. Так, відповідно до ч. 1 ст. 618 Цивільного кодексу України, існує пряма відповідальність третьої особи перед активною стороною зобов'язання (кредитором), але зумовлена лише нормами, що мають спеціальний характер, або передбачена договором [1].

Щодо договору, як однієї з підстав для несення третьою особою прямої відповідальності перед кредитором, то через відсутність чіткого безпосереднього правовідношення між третьою особою та кредитором, сам договір має бути укла-

деним як багатосторонній, тобто буде містити таких суб'єктів як боржника, третю особу та кредитора. Якщо такого договору не укласти, то може виникнути питання щодо підстав пред'явлення кредитором вимоги третій особі [3, с. 144].

Таким чином, якщо інше не передбачено договором або законом, третя особа за порушення покладеного на неї боржником обов'язку може нести пряму цивільно-правову відповідальність безпосередньо перед кредитором. Така відповідальність може мати як індивідуальний характер, так і солідарний чи субсидіарний.

Заслуговує уваги, на нашу думку, також розподіл форм цивільно-правової відповідальності на загальні та спеціальні. Загальна форма відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань боржником є його обов'язок відшкодувати збитки, заподіяні порушенням зобов'язання, кредитуру. Така форма відповідальності має місце при невиконанні будь-якого зобов'язання, через що це і є універсальною категорією. Проте основною підставою притягнення особи до цивільно-правової відповідальності у формі відшкодування збитків є існування зазначених збитків. У разі, якщо збитків немає, необхідні спеціальні форми відповідальності за порушення зобов'язань, які включають стягнення неустойки: штрафу або пені, відмова від повернення завдатку та різні санкції, що застосовуються до різних видів зобов'язань. До спеціальних форм відповідальності також включається відповідальність за прострочення виконання грошового зобов'язання [2, с. 89].

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Габріадзе М. Р. Система цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язання. *Юридичний вісник*. 2020. Вип. 1. С. 85–92.
3. Кузьмич О. Я. Актуальні питання цивільно-правової відповідальності третіх осіб за порушення покладених на них обов'язків боржника. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2021. Вип. 2. С. 143–147.
4. Слома В. М. Участь третіх осіб у забезпеченні виконання цивільно-правового зобов'язання. *Jurnalul juridic national: teorie si practică*. 2019. Вип. 5. С. 104–107.

РОЛЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ СФЕРІ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ

Кириленко В. Д.,

*здобувачка 2 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавра, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – канд. юрид. наук Кульчій О. О.*

Цивільний кодекс України – основний акт цивільного законодавства України, який застосовується для врегулювання відносин у сферах господарювання, використання природних ресурсів, охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин. Також до сфери регулювання Цивільного кодексу України належать відносини у сфері підприємництва. Згідно з ч. 2 ст. 9 Цивільного кодексу України [1] законом можуть бути передбачені особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання. Підприємницькі відносини, врегульовані не тільки Цивільним кодексом України, регулюються іншими актами законодавства. Таким актом, зокрема, є Господарський кодекс України. Питання оновлення Цивільного кодексу на сьогодні розглядається як його «рекодифікація», у ході планування якої обговорюються основні напрями оновлення положень Цивільного кодексу.

Цивільний кодекс України містить визначення понять, які можуть використовуватися в підприємницькій діяльності, таких як договір, зобов'язання, ризик, власність також існують загальні правила, які визначають порядок укладання договорів, виконання зобов'язань. Також в ньому містяться й спеціальні положення щодо підприємницької діяльності, тобто певні норми, що регулюють договірні відносини у сфері торгівлі, перевезення, послуг тощо. Даний кодекс визначає право власності на майно, право на спадщину, право на розпорядження своїм майном та інші аспекти, які є важливими для підприємців [4].

Реформування Цивільного кодексу України формально розпочалося з прийняттям Кабінетом Міністрів України постанови № 650 «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» та затверджено Положення про її діяльність [2]. Дана концепція формувалася, зважаючи на беззастережну ліквідацію Господарського

кодексу України. Скасування цього акта визначено передумовою подальших рекодифікаційних робіт.

Показовим результатом рекодифікації стане оновлення законодавства з охорони права інтелектуальної власності в Україні: відповідність положенням Угоди про асоціацію та законодавства ЄС, міжнародним договорам, учасником яких є Україна; узгодження норм Цивільного кодексу України та спеціальних законів. Оновлення Цивільного законодавства з урахуванням сучасних та світових тенденцій створить в Україні належні умови для надійного захисту цивільних прав та інтересів усіх учасників цивільних правовідносин, забезпечить активний розвиток громадянського суспільства і створить сприятливі умови для інтеграції економіки нашої держави в європейську спільноту [3].

У ході обговорення майбутніх законодавчих новел розглядаються і питання щодо перспективних напрямів регулювання підприємницької діяльності. До них можна віднести розвиток електронної комерції, нові способи захисту інтелектуальної власності. Одним із головних напрямків є створення умов для розвитку малого та середнього бізнесу, зокрема, шляхом спрощення процедур реєстрації та ведення бізнесу, зменшення податкового тягаря для малих підприємств та створення сприятливих умов для їхнього розвитку [5].

Перспективні напрямки регулювання підприємницької сфери можуть включати наступні аспекти:

1. Розвиток електронної комерції. Зараз електронна комерція є найбільш динамічною галуззю розвитку підприємництва. Необхідно конкретизувати правові умови для розвитку електронної комерції, зокрема, нормативні акти, що більш детально визначатимуть права та обов'язки сторін у таких відносинах, а також захист споживачів у цих відносинах.

2. Розвиток інноваційних форм підприємницької діяльності. Необхідно розробити правові механізми для реєстрації інноваційних проектів, захисту прав інтелектуальної власності, підтримки інноваційних підприємств.

3. Захист прав споживачів. Правові механізми захисту прав споживачів повинні бути узгоджені з міжнародними стандартами (передусім ЄС), забезпечувати ефективний захист прав усіх споживачів.

Тому, можна зробити висновок, що Цивільний кодекс України є одним з основних джерел правового регулювання підприємницької діяльності в Україні. Він містить загальні правила, які застосовуються до всіх видів підприємницької діяльності та спеціальні положення, що врегульовують договірні відносини у сфері торгівлі. Наявність структурних правил та механізмів захисту прав заохочує підприємців до здійснення діяльності та розвитку бізнесу, забезпечуючи надійну базу для ведення господарської діяльності та захисту прав та інтересів всіх сторін у відносинах між ними. Після оновлення норми цивільного законодавства України будуть здатні ще більш ефективно забезпечувати досягнення тих цілей правового порядку, на які спрямованні зусилля всієї європейської правової спільноти, основні з яких – досягнення єдності, структурності та ясності цивільних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 04.06.2023).
2. Постанова Кабінету міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-robochoyi-grupi-shchodo-rekodifikacijionovlennya-civilnogo-zakonodavstva-ukrayini-s-650-170719> (дата звернення 05.06.2023).
3. Котенко О. М. До питання реформування цивільного законодавства в Україні. Національний університет «Одеська юридична академія». 2021. С. 72–74. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15877/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. Рибчак В. І. Сучасні підходи до регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Вип. 2. 2013. С. 1–3. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/14681>.
5. Чуенко В. І., Кузьмич А. А. Актуальні проблеми та перспективні реформування державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 5. 2020. С. 91–95. URL: http://lsej.org.ua/5_2020/22.pdf.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИНИКНЕННЯ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Жулква А. Д.,

*здобувачка 2 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавра, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – канд. юрид. наук Кульчій О. О.*

Недоговірні зобов'язання є важливою складовою цивільного права та мають велике значення для регулювання взаємовідносин між особами. Виникнення недоговірних зобов'язань може стати предметом судової практики як на національному рівні, так і на рівні Європейського Союзу.

Держава бере участь у недоговірних зобов'язаннях, як і інші учасники цивільних відносин. Органи державної влади діють від її імені, створюючи та виконуючи обов'язки, а також набуваючи права, в межах встановленої законом компетенції.

Наприклад, у Полтавській області Головне управління Національної поліції оголосило про нагороду у розмірі п'ятдесяти тисяч гривень за інформацію про підозрювану особу [4]. Виникає питання щодо правової природи цієї нагороди в контексті ст. 130-1 Кримінального процесуального кодексу України. Згідно з цим положенням, зобов'язання з публічної обіцянки нагороди виникають у держави, представленій судом, на підставі закону та за умови, що надана інформація викривачем відповідає критеріям персоналізації і важливості. Крім того, держава може брати участь у зобов'язаннях з публічної обіцянки шляхом оголошення конкурсу. Прикладом дій, спрямованих на виникнення такого зобов'язання є Спільне рішення Міністерства культури і мистецтв України, Державного комітету України з будівництва та архітектури, Київської міської державної адміністрації від 30 червня 2005 року, яким оголошено конкурс на кращий ескіз пам'ятника громадянам, які загинули під час виконання обов'язків у складі миротворчого контингенту та миротворчого персоналу [5]. Інформація, що міститься у цьому рішенні, відповідає вимогам Цивільного кодексу України щодо оголошення конкурсів з публічною обіцянкою нагороди. Також вказується, що це закритий конкурс, що передбачає участь визначених осіб. Іншим аспектом

участі держави у недоговірних зобов'язаннях, на якому варто зупинитися, є зобов'язання держави компенсувати збитки, завдані потерпілим внаслідок злочину (стаття 1177 Цивільного кодексу України). Зазначена норма вказує на необхідність окремого закону щодо відшкодування таких збитків за рахунок державного бюджету України. Наразі такий закон відсутній, також Україна не ратифікувала Європейську конвенцію про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів. Однак Кабінет Міністрів України вніс проект закону «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» [1].

Законопроект встановлює мінімальний розмір компенсації для потерпілого від кримінального правопорушення, що складає сорок відсотків прожиткового мінімуму для працездатних осіб на початок року звернення. Однак особи, яким завдано менше шкоди, не мають права на компенсацію. Фінансування компенсацій здійснюватиметься за рахунок спеціального фонду, утвореного з гонорарів, сплачених особами, щодо яких вироки стали остаточними. Проте, порядок і підстави для виплати компенсації потребують додаткового пояснення, оскільки вони неоднозначні. Таким чином, участь держави у немайнових відносинах потребує подальшого вивчення та чіткого правового регулювання. Чіткий і простий механізм відшкодування збитків за позадоговірними зобов'язаннями та претензіями є важливим для захисту прав учасників цих правовідносин.

У відомому рішенні Case C-29/76 LTU Lufttransportunternehmen GmbH & Co. KG v Eurocontrol [1] (LTU Авіатранспортна компанія GmbH & Co. KG проти Євроконтролю), Європейський суд справедливості зазначив, що йому, так само як і національним судам, необхідно тлумачити європейські правові норми з урахуванням предмету та структури правової норми, яку інтерпретують, а також загальних принципів, що впливають з національних правових систем. Європейський суд справедливості завжди підкреслює важливість такого способу тлумачення.

У справі Калфеліса, Європейський суд справедливості вирішив, що для забезпечення однаковості у всіх державах-членах необхідно вважати, що поняття «питання, що стосуються делікту та квазиделікту» охоплює всі дії, спрямовані на

встановлення відповідальності відповідача, які не пов'язані з «контрактом» у змісті статті 5(1) [6].

Європейський суд справедливості також розглядає питання, пов'язані з юрисдикцією і визнанням та виконанням рішень в міжнародних спорах. Наприклад, у справі *Case C-334/00 Fonderie Officine Meccaniche Tacconi SpA v. Heinrich Wagner Sinto Maschinenfabrik GmbH (HWS)* [3] (Справа Д-334/00 Ливарний завод Такконі проти Генріха Вагнера Сінто машинобудівний завод ТОВ (HWS)), Суд визначив, що відповідач, який має місцезнаходження в державі, яка не є членом Європейського Союзу, може бути підданий юрисдикції суду держави-члена, якщо позов має достатній зв'язок з територією цієї держави.

Загалом, Європейський суд справедливості відіграє важливу роль у роз'ясненні і тлумаченні правових норм Європейського Союзу, включаючи питання юрисдикції. Його рішення створюють прецеденти і мають великий вплив на практику судового розгляду спорів в Європейському Союзі.

У Європі наразі відсутні загальноприйняті визначення та універсальні принципи позадоговірних зобов'язань як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основним актом Європейського Союзу, що уніфікує позадоговірні зобов'язання, є Регламент Рим II. Він використовує термін «позадоговірні зобов'язання» для опису загальної концепції зобов'язань, які не випливають з договору, але не надає самого визначення цього терміну, звертаючись до понять, таких як «делікт/правопорушення, несправедливе збагачення, *negotiorum gestio* або *culpa in contrahendo*». Європейський Суд справедливості також надав визначення «позадоговірного зобов'язання» у формі позитивного та негативного підходів.

Таким чином, згідно з висновком Суду, негативне визначення охоплює всі цивільні та комерційні зобов'язання, які не входять до поняття «договірні зобов'язання». Позитивне визначення, у свою чергу, означає, що фраза «делікт або квазі-делікт» включає ситуації, де немає жодних зобов'язань, що були добровільно прийняті однією стороною стосовно іншої.

Отже, підсумувавши все вище сказане, можна зробити висновок, що однією з найбільших проблем є розбіжності між правовими системами країн Європейського Союзу. Неоднакове розуміння та застосування правових норм може призводити до

незрозуміння та розбіжностей у вирішенні спорів. Гармонізація правових норм є важливим завданням, щоб забезпечити однакове розуміння та застосування права у всьому Європейському Союзі.

Розглянуті проблеми виникнення недоговірних зобов'язань у Європейській та вітчизняній судовій практиці мають велике значення для розвитку цивільного права. Розв'язання цих проблем вимагає співпраці та пошуку спільних рішень, що забезпечать правову впевненість та однакове розуміння в рамках юридичного простору Європи.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко В. М. Execution of non-contractual regulative obligations. *Теорія і практика правознавства*. 2016. 1(2), 7. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62301>.
2. Ігнатенко В. М. Квазі-інститут недоговірних зобов'язань з односторонніх правомірних дій. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 2 (14). С. 1–16 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_2_3.
3. Игнатенко В. М. Понятие и условия возникновения обязательства по ведению чужих дел без поручения. *Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб.* / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2001. Вип. 48. С. 48–54.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2021 року у справі № 910/11027/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98235845>.
5. Рішення Печерського суду м. Києва від 13 червня 2016 р. по справі № 757/17501/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58594548> (28).
6. Цивільне право України : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Наукова думка, Прецедент, 2004. 448 с.

СЕКЦІЯ 3.

ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА. ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО

НЕПРИЙНЯТНІСТЬ ТОТАЛІТАРНИХ ІДЕОЛОГІЙ ТА ЇХНЬОЇ ПРОПАГАНДИ В СИСТЕМІ КООРДИНАТ ВОЙОВНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ

*Лаврик Г. В., д-р юрид. наук, професор,
завідувач кафедри правознавства, ПУЕТ*

Відновлення належного демократичного функціонування суспільства, демократичної організації державної влади в Україні після війни, без сумніву, потребує відповідного і завчасного звернення до сучасних концепцій демократії з тим, щоб визначитись з оптимальною моделлю демократичних інститутів, віднайти в їхньому арсеналі контекст практичного втілення останньої задля захисту суспільного життя від внутрішніх антидемократичних рухів, позначених «колективним нарцисизмом» та викликами ззовні, що мають конкретні географічно окреслені межі.

На цю роль якнайкраще підходить концепція войовничої демократії з її ціннісною орієнтацією, правовими обмеженнями демократичних свобод задля недопущення повалення демократичних режимів мирними законними способами, наприклад в результаті референдуму.

Після подій першої світової війни, прихильники вільного демократичного ладу в багатьох країнах виступали за створення надійного механізму його захисту, обстоюючи ідеї про те, що демократія повинна вміти себе захистити. За твердженням професора і завідувача кафедри порівняльного конституційного права юридичного факультету Копенгагенського університету Нінет Антоні Абата ще у 1930-х роках соціологи Карл Льовенштайн і Карл Маннгайм міркували про демократичне поняття *streitbare Demokratie*, яке нині перекладається як войовнича демократія [1, с. 23]. У 1937 році Карл Льовенштайн у 1937 році у науковій праці «Войовнича (*militant*) демократія та фундаментальні права, I-II», вперше обговорював необхідність існування демократії, здатної захистити себе [2, с. 98].

Світоглядні зміни, ініційовані і підтверджені в країнах Європи після другої світової війни, дозволили акцентувати увагу на ролі войовничої демократії в обмеженні свободи слова, політичної участі і політичного плюралізму, яка при цьому не змінює ключових цінностей [1, с. 24]. В обмеженні деяких основоположних прав вбачається обґрунтований захист демократичної системи [1, с. 24]. Помічається демократичний парадокс, зумовлений конфліктом двох ідей – скоріше, демократичний парадокс, що ґрунтується на компромісі двох ідей. «По-перше, ідеї про те, що демократія базується на вільному ринку ідей, на якому кожна сторона має право висловлювати свою думку і бути залученою на рівних правах з іншими сторонами, а, з іншого боку, ідеї про те, що демократія має право захищатися від ворогів» [1, с. 24]. Сучасне розуміння войовничої демократії підкреслює її активне начало в захисті універсальної системи цінностей, верховенство права, демократія, людські права, людська гідність і свобода.

У період кризи, загрози національній безпеці держави саме «войовнича (озброєна) демократія» або «демократія, здатна захистити себе» поряд з концепцією «процедурної демократії», слугує для більшості країн засобом демонтажу їх тоталітарного спадку. Чітке і відкрите засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні, які заперечували цінність людського життя та людської гідності, становили реальну загрозу для української державності, заборона їх символіки; заборона пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України набуває актуальності з огляду на принципову спільність між фашизмом/нацизмом і рашизмом та «генетичну» спорідненість режиму гітлерівської Німеччини і режиму Пуніна. Лідери російської федерації, намагаючись знищити Україну чи хоча б підкорити її, вдаються до використання не тільки «м'якої сили», але й військової агресії для утвердження тоталітарної ідеології.

Не відмовляючись від історичних форм існування російської федерації, таких як російське царство, російська імперія чи, навіть СРСР, її лідери одержимі остаточним оформленням рашизму, що відбулося з ухваленням скандальних змін до конституції Росії у 2020 році, а відтак поверненням до тради-

ціоналізму, самодержавства та відновлення колишньої величі країни ціною свободи [3, с. 71]. Тож, дійсно, на часі стійка увага до чітких відповідей представників правничої спільноти щодо можливості існування у правовому полі такої ідеології, яка реально загрожує існуванню конституційних систем близьких до Росії країн і не тільки їм [3, с. 72].

У нагоді стає розробка складових концепції войовничої демократії, серед яких нині перебувають: розпуск політичних партій у судовому порядку; конституційні засоби обмеження зловживання демократією, насамперед належна правова процедура; конституційні обмеження окремих політичних прав – свободи асоціацій, зібрань, вираження поглядів; люстрація щодо державних і політичних діячів, щодо колишніх представників тоталітарних і авторитарних режимів у молодих конституційних демократіях [4, с. 77], а також заборона сепаратистським політичним партіям брати участь у виборах і положення про конституційну незмінюваність. В силу своєї політико-правової значимості складові концепції войовничої демократії сприймаються і втілюються в сфері відповідних суспільних відносин.

Ми переконані, що в майбутньому, після перемоги у війні проти російської федерації, здійснюватиметься комплексний перегляд фундаментальних положень Основного Закону і буде сформульоване не лише визначення правового порядку (публічного порядку), але й ставлення до тоталітарних ідеологій і практик комунізму, фашизму, нацизму й рашизму в системі координат войовничої демократії.

Список використаних джерел

1. Нінет Антоні Абат. Конституційний краудсорсинг, спрямований на примирення народу і аристократії. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 1. С. 23.
2. Грищук О. В. Конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України; особливості в умовах воєнного стану та загроз національній безпеці. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 6. С. 96–106.
3. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни (на досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. № 1. С. 54–75.
4. Савчин М. Порівняльне конституційне право. Київ : Ваіте, 2020. 462 с.

ОСНОВНІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ У ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*Захарченко П. П., д-р юрид. наук, професор,
кафедра теорії та історії права та держави, Навчально-
науковий інститут Права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

За способом формування конституційні суди держав-членів Європейського Союзу поділяють на чотири групи (моделі) за ознакою суб'єкта комплектування.

До першої групи належать держави-члени ЄС, де судді обираються єдиною палатою парламенту (Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Португалія, Словенія). Так, в Угорщині судді конституційного суду обираються Державними зборами за поданням спеціальних комісій, що складаються з членів партійних фракцій, які на виборній основі потрапили до парламенту. У Німеччині – паритетно по вісім членів федерального Конституційного Суду обираються Бундестагом і Бундесратом. Особливістю формування інститутів конституційної юстиції у ФРН є те, що поряд з федеральною у кожній землі існує своя конституційна юстиція, представлена конституційними судами земель. У землі Шлезвіг-Гольштейн функції конституційного суду передані Федеральному Конституційному суду.

Інший приклад. Португалія, де 10 із 13 суддів обираються парламентом, а троє суддів, що залишилися, – номінуються обраними першими 10 суддями.

У Хорватії внесені зміни до Конституції 1990 р., відповідно до яких двопалатний парламент був реформований в однопалатний представницький і законодавчий орган з історичною назвою – «Сабор» Нині конституційний суд складається із тринадцяти суддів, яких обирає парламент на вісім років із числа авторитетних юристів, суддів, прокурорів, адвокатів, науковців.

У Польщі Конституційний Трибунал, до якого входять кваліфіковані юристи, котрі раніше не перебували на державній службі, обирається нижньою палатою (Сейм) Національних зборів. Трибунал у цьому складі функціонує до закінчення каденції Сейму.

Відповідно до ст. 4 Закону про Конституційний суд Литви, до його складу суду входять дев'ять суддів, обраних Сеймом на дев'ятирічний термін без можливості поновлення на посаді в майбутньому. Щоправда, Закон Литовської Республіки «Про Конституційний Суд» 2013 р. припустився у своєму тексті дисбалансу з нормою Основного закону у частині терміну повноважень судді. З одного боку, у джерелі конституційного права проголошений принцип змінюваності суддів, за яким кожні три роки на третину має оновлюватися склад Конституційного суду, а з другого – з'явилася можливість для ще одного терміну виконання повноважень судді. Завдяки юридичному казусу, що став можливим після впровадження норми Закону про те, що у разі припинення повноважень судді достроково, новий член суду призначається на вакантну посаду на строк, що залишився, і якщо він пропрацював менше шести років, то після завершення трирічної перерви, може повторно здійснювати конституційне правосуддя [1, с. 83].

До другої групи відносяться держави-члени ЄС, у яких склад суду формуються спільно главою держави та парламентом. До них відноситься Румунія, де третину суддів призначає Палата депутатів, третину – Сенат, третину – Президент. У Словаччині судді призначаються президентом республіки за поданням Національних зборів, а у Чехії глава держави призначає суддів за згодою Сенату.

Третя модель формування конституційних судів у державах-членах ЄС передбачає формат, за яким склад членів конституційних судів обирається трьома гілками влади. Так, у Болгарії третину суду обирають народні збори, третину призначає Президент, ще третина обирається загальними зборами Верховного касаційного суду та Верховного адміністративного суду. До країн з таким способом обрання членів конституційних судів належать Італія, Франція, Чехія.

Нарешті, четверта модель представлена державами, у яких склад конституційного суду формується шляхом формального затвердження главою держави кандидатур суддів, поданих органом виконавчої влади. Такий спосіб формування здебільшого притаманний скандинавським країнам, правову систему яких відносять до системи «загального права».

У Данії, Ісландії та Норвегії глава держави призначає суддів на підставі подання міністра юстиції. У Данії Верховний суд, що

має повноваження на здійснення конституційної перевірки, має де-факто право на накладення «вето» щодо призначень суддів.

У Фінляндії відповідний суд пропонує кандидатури, після чого президент республіки проводить консультації із міністром юстиції та радою міністрів і лише тоді призначає нових суддів.

У Швеції існує Законодавча рада – допоміжний квазісудовий орган, який здійснює попередню перевірку на конституційність законопроектів, внесених урядом до парламенту (Риксдагу). Законодавча рада формується спільно урядом і Риксдагом і складається з колишніх і діючих суддів Верховного суду і Вищого адміністративного суду.

Зауважимо, що шведські суди не здійснюють повноцінний конституційний контроль. До їхньої компетенції належить лише право утриматися від застосування в конкретній справі спірного закону, якщо при його ухваленні законодавцем була допущена помилка.

Отже, моделі формування органів конституційного контролю в державах-членах ЄС є різноманітними, проте кожен із них є результатом пошуку такого механізму, який має на меті запобігти чи, принаймні, мінімізувати вплив на діяльність конституційних судів органів державної влади чи окремих посадових осіб.

Список використаних джерел

1. Нестор В. Р. Конституційні суди України і Литовської Республіки: організаційно-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 80–83.

INFLUENCE OF PUBLIC MANAGEMENT ON THE QUALITY INDICATORS OF MEDICAL CARE AND ITS ROLE IN THE MANAGEMENT OF HEALTH CARE IN THE ASPECT OF PRIVATE LAW

Pisarenko V. P., PhD, full professor;

Frolov S. V.,

master's student,

Department of Health Care Management and Public Administration,
Shyvik National Healthcare University of Ukraine

In the ever-evolving landscape of Ukrainian healthcare, the role of public management in shaping the quality indicators of medical

care has become a critical area of focus. The provision of high-quality healthcare services is paramount to ensure the well-being and satisfaction of patients, as well as to maintain the integrity and effectiveness of healthcare systems. Public management, encompassing various policies, regulations, and governance mechanisms, plays a significant role in shaping the standards and practices within the healthcare sector. The interplay between public management and private law is a complex and multifaceted relationship that deserves careful examination. Understanding how public management practices interact with the legal framework governing private healthcare entities is essential for fostering an environment that promotes high-quality care and protects the rights and interests of patients. We aimed to explore the influence of public management in Ukraine on the quality indicators of medical care and its role in the overall management of health care, particularly in the context of private law [1].

Within the realm of healthcare, the influence of public management on the quality indicators of medical care extends to the intricate relationship between public policies and private law. Ukrainian private law, which encompasses a set of legal rules and principles governing interactions between private individuals and entities, plays a crucial role in shaping the practices and responsibilities of healthcare providers in the private sector [2]. Public management, through its regulatory frameworks and oversight mechanisms, directly impacts private healthcare entities by setting standards, ensuring compliance with legal requirements, and promoting accountability in the delivery of care. This interaction between public management and private law creates a framework that not only safeguards patient rights but also establishes guidelines for clinical practices, informed consent, confidentiality, liability, and dispute resolution within the private healthcare domain. By effectively integrating private law into public management practices, policymakers can strive to strike a balance between fostering innovation and competition in private healthcare while upholding ethical standards and maintaining the quality of medical care across the healthcare system [3].

The quality indicators of medical care encompass a wide range of factors, including accessibility, safety, effectiveness, patient-centeredness, and efficiency. Public management policies and regulations can significantly impact these indicators by influencing resource

allocation, organizational structures, accountability mechanisms, and the overall governance of healthcare institutions. Furthermore, the legal framework within which private healthcare entities operate sets the boundaries and expectations for their practices, ensuring compliance with ethical standards and patient rights. Examining the influence of public management on quality indicators requires a comprehensive analysis of various aspects, including the role of government agencies, regulatory bodies, and the legal instruments that shape healthcare practices [4]. Additionally, understanding the challenges and opportunities presented by private law in relation to public management is crucial for developing effective strategies to enhance the quality of medical care [5, p. 95]. In the work we employed a multidisciplinary approach, drawing on insights from public administration, health policy, law, and healthcare management [6, p. 255]. By examining case studies, empirical research, and theoretical perspectives, we aim to provide a nuanced understanding of the intricate relationship between public management, quality indicators of medical care, and the role of private law in healthcare management in Ukraine [7].

In conclusion, this paper seeks to shed light on the influence of public management on the quality indicators of medical care and its role in the management of healthcare in the context of private law. By analyzing the complex interplay between public management practices and the legal framework governing private healthcare entities, we hope to contribute to the ongoing dialogue on improving healthcare systems and ensuring the provision of high-quality care to individuals and communities.

Список використаних джерел

1. Fundamentals of Ukrainian legislation on health care. Law of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
2. About state financial guarantees of medical care for the population. Law of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>.
3. On increasing the availability and quality of medical care in rural areas. Law of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19>.
4. National strategy for building a new healthcare system in Ukraine for the period 2015-2025. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1138>.
5. Glied S. Health policy and public opinion: The lessons of public opinion research for health policy. *Health Aff.* 2003;22(2):92-101.
6. Scott C., Hofmarcher M. M. The public and private mix in health services provision: An overview of developments in OECD countries. *Health Policy.* 2016;120(3):255-263.

7. World Health Organization. Everybody's business: Strengthening health systems to improve health outcomes: WHO's framework for action. World Health Organization; 2007.

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМ ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Білокінь Р. М., *д-р юрид. наук,
кафедра правознавства, ПУЕТ*

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ст. 62 Конституції України) [1].

Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК України) [2].

Визначення вини в законодавстві України наведено вперше.

У теорії кримінального права більшість авторів розрізняє дві основні концепції вини оціночну і психологічну. Проте єдиної думки з цього питання немає. Аналіз дефініцій з приводу того, що розуміти під тією чи іншою концепцією, дозволяє визначити три об'єднувальні моменти:

1) вина є психічним ставленням особи до своїх протиправних діянь;

2) вина є психічним ставленням не тільки до вчиненого протиправного діяння, але й до наслідків, які настали;

3) особа усвідомлює суспільну небезпечність вчиненого нею діяння і його наслідків.

Основними ознаками психічної діяльності людини є її свідомість (інтелектуальна ознака) і воля (вольова ознака). Ступінь їх інтенсивності і повноти відображаються законодавцем під час конструювання форми вини.

Форму вини можна визначити як встановлене законом поєднання інтелектуальних і вольових ознак, що свідчать про ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до вчиненого ним діяння і його наслідків. Слід мати на увазі, що форма вини

конкретно вказує на спосіб інтелектуального і вольового впливу суб'єкта з об'єктивними обставинами, що і є характеристикою вчиненого кримінального правопорушення. Тому не існує абстрактної вини, відірваної від конкретного суспільно небезпечного діяння, яке і становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення [3, с. 186–190].

Слід відразу підкреслити, що юридичне значення форми вини різноманітно.

По-перше, форма вини є суб'єктивним кордоном відрізняючим злочин від незлочину. Це буває тоді, коли закон установлює кримінальну відповідальність тільки за умисний кримінальний правопорушення (ст. 125 КК України). По-друге, форма вини визначає кваліфікацію кримінального правопорушення і є розмежувальним критерієм. Наприклад, умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК України) і вбивство через необережність (ст. 119 КК України). По-третє, вид умислу і вид необережності впливають на кваліфікацію і можуть бути важливим критерієм індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання. По-четверте, форма вини разом зі ступенем суспільної небезпеки діяння є критерієм законодавчої класифікації кримінальних правопорушень (ст. 12 КК України). По-п'яте, форма вини впливає на умови відбування покарання.

Чинне кримінальне законодавство розрізняє дві форми вини – умисел (ст. 24 КК України) та необережність (ст. 25 КК України). Кожна із зазначених форм поділяється на два види:

- 1) умисел – прямий (ч. 2 ст. 24 КК України) і непрямий (ч. 3 ст. 24 КК України);
- 2) необережність – злочинна самовпевненість (ч. 2 ст. 25 КК України) і злочинна недбалість (ч. 3 ст. 25 КК України).

Зазначеним модифікаціям вини відповідає визначене законом поєднання інтелектуальних і вольових процесів. Разом з тим прямий і непрямий умисел не мають значення самостійних форм вини, а є різновидами однієї й тієї самої форми. Пов'язує їх інтелектуальна ознака, а саме: усвідомлення суб'єктом суспільно небезпечного характеру вчиненого кримінального правопорушення і передбачення його суспільно небезпечних наслідків. На відміну від умислу обидва види необережності характеризуються відсутністю усвідомлення реальної небезпеки діяння і передбачення суспільно небезпечних наслідків у конкретному випадку. Стосовно вольового елемента обох видів умислу, то він

полягає в позитивному ставленні до суспільно небезпечних наслідків (особа або бажає їх настання, або до них ставить байдуже), а вольовий елемент обох видів необережності складається з негативного ставлення до суспільно небезпечних наслідків, настання яких суб'єкт хоче уникнути або взагалі не передбачає.

Слід наголосити, що поділ вини на форми має велике практичне значення, оскільки визначає ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення і дозволяє відділити злочинне діяння від незлочинного. Так, якщо законодавець передбачає кримінальну відповідальність за діяння, вчинені за наявності умислу, то схожі за об'єктивними ознаками дія або бездіяльність, вчинені з необережної вини, кримінальним правопорушенням не є. Наприклад, умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 118 КК України). Крім того, залежно від форми вини законодавець визначає кваліфікацію кримінального правопорушення. Наприклад, за формою вини можна розмежувати умисне (ст. 121 КК України) і необережне тяжке тілесне ушкодження (ст. 128 КК України) [2].

Визначаючи кваліфікацію, форма вини водночас дозволяє провести чітке розмежування суспільно небезпечних діянь, що схожі за об'єктивними ознаками, і правильно їх кваліфікувати. Так, необережні діяння не можна віднести до категорії тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 274 КК України), і особи, які вчинили кримінальні правопорушення з необережної форми вини, не можуть відбувати міру покарання разом зі злочинцями, які вчинили тяжкі і особливо тяжкі злочини. Також слід зазначити, що деякі інститути кримінального права, зокрема незакінчений злочин, співучасть у кримінальному правопорушенні, рецидив, пов'язані тільки з умисною формою вини, а остання, у свою чергу, зобов'язує суд дослідити питання мотиву і мети кримінального правопорушення. Зазначене дає можливість стверджувати, що вина категорія соціальна, а тому не випадково діяння особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, оцінюється суспільством негативно і засуджується правом. Проте, застосовуючи кримінально правову норму, правоохоронні органи не встановлюють самого факту негативного ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до інтересів потерпілого і суспільства. Воно встановлюється законодавством у конкретних статтях Кримінального кодексу, де соціальна

сутність вини отримує юридичну оцінку. Законодавче визначення вини (ст. 23 КК України) дає можливість розкрити психологічний (інтелектуальний) зміст і соціальну сутність вини. Ще раз слід наголосити, що зміст останньої обумовлений сукупністю інтелекту, волі і їх співвідношенням.

Відомо, що емоційний компонент психіки людини є обов'язковим елементом її вчинків, зокрема і кримінальних правопорушень. Проте законодавець не вносить емоції у визначення форм вини, хоча вони входять в зміст психічного ставлення, що складає вину. Тому під час злочинної поведінки емоції відіграють роль мотиву (жорстокість, жах, лють тощо); або фону, на якому виявляються інтелектуальні і вольові процеси; а інколи і роль афекту, тобто сильного і короточасного емоційного стану, що може штовхнути особу вчинити злочин. Таким чином, мотив, мета, емоції, характеризуючи психічну діяльність винного у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення, входять в суб'єктивну сторону кримінального правопорушення за рахунок умислу, або необережності (форми вини).

Отже, встановлення зазначених елементів дозволяє визначити і ступінь вини, поняття якої в законодавстві не розкривається. На наш погляд, ступінь вини – це є кількісна характеристика соціальної сутності вини, яка визначається сутністю її форми і змісту. Враховуючи, що ступінь вини характеризує негативне ставлення суб'єкта до інтересів особи, суспільства її встановлення сприяє визначенню міри покарання винному. Зазначене дозволяє дійти до таких висновків:

1) вина належить до суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, при цьому зміст вини не вичерпує змісту суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (ці поняття не тотожні);

2) вина пов'язує злочинця зі вчиненим ним діянням і його наслідками;

3) з психологічного боку вина – це інтелектуальне і вольове ставлення особи до вчиненого нею кримінального правопорушення та його наслідків;

4) вина – це складова частина підстав кримінальної відповідальності, яка дозволяє відмежувати кримінальне правопорушення від незлочинної поведінки;

5) вина впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення ;

б) форма вини враховується при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (ст. 81 КК України), заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України), амністії (ст. 86 КК України) і помилуванні (ст. 87 КК України) [2];

7) від форми вини залежать розмір і вид покарання.

Таким чином можна стверджувати, що вина є об'єктивною і обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення і суб'єкт може бути притягнутий до кримінальної відповідальності лише за ті суспільно небезпечні діяння і настання суспільно небезпечних наслідків, відповідно до яких встановлена його вина. За невинне заподіяння шкоди кримінальна відповідальність не настає.

Розподіл вини на форми має велике практичне значення, а саме:

- форма вини визначає ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння і дозволяє відокремити кримінальне правопорушення від простого незлочинного правопорушення;

- інколи законодавець диференціює кримінальну відповідальність за вчинення кримінального правопорушення в залежності від форми вини, яка, таким чином, визначає кваліфікацію кримінального правопорушення. Наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України) і необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України) [2]. Отже, тим самим, він визначає кваліфікацію форми вини, одночасно дозволяючи провести чітке розмежування суспільно небезпечних дій, схожими за об'єктивними ознаками;

- форма вини враховується законодавцем при класифікації кримінальних правопорушень. Наприклад, діяння, вчинене з необережності, ні за яких обставин не можна віднести до категорії тяжких або середньої тяжкості кримінальних правопорушень (ст. 12 КК України);

- форма вини визначає умови відбування покарання (ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України) [3];

- деякі інститути кримінального права, а саме незакінчений злочин, співучасть, рецидив злочинів пов'язані, як правило, тільки з умисною формою вини;

- наявність умисної форми вини зобов'язує суд досліджувати під час судового засідання питання про мотив і мету злочинів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 1129-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. В. Сухонос, Р. М. Білокінь; за заг. ред. В. В. Сухоноса. Суми, 2018. 420 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/80662/1/Sukhonos_crime_paper.pdf.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ СТАБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Яковенко М. О., канд. юрид. наук, доцент,
заступник начальника СВ Лубенського РВП ГУНП
в Полтавській області

Процес відновлення правової системи на деокупованих територіях безпосередньо залежить від належного організаційного та нормативно-правового забезпечення діяльності органів досудового розслідування щодо виявлення та фіксації кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації проти України. Слідчим та дізнавачам в умовах правового режиму воєнного стану доводиться адаптуватися до реалій війни та по-новому вирішувати завдання щодо захисту особи, суспільства та держави від злочинних посягань, охорони прав, свобод та законних інтересів громадян, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Важливим питанням щодо повернення кримінальної юстиції на звільнених від військ країни агресора територіях є документування та розслідування кримінальних правопорушень, що були вчинені як з боку комбатантів, так і цивільних осіб. Однак, вагомою проблемою для правоохоронних органів у цьому напрямку є виявлення жертв протиправних посягань та встановлення місця знаходження потерпілих осіб. Адже переважна їх кількість були змушені покинути зону ведення бойових дій, виїхати в інші регіони держави, закордон або на окуповані

території. Після встановлення місця перебування названих громадян, передусім виникають складнощі із прийняттям від них заяв та повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення, їх належним прийняттям, реєстрацією та реагуванням. Наразі залишається невідпрацьований механізм комунікації органів правопорядку із зазначеними суб'єктами, які з об'єктивних причин не в змозі прибути до розташування територіального органу поліції, що обслуговує відповідну територію. Населені пункти, котрі перебувають в зоні ведення бойових дій або межують з лінією зіткнення, до сих пір піддаються ворожим обстрілам, відтак отримують тілесні ушкодження місцеве населення, знищуються будівлі, транспортні засоби, зазнають руйнування об'єкти інфраструктури та інше майно громадян. Для органів правопорядку ключовим функціональним спрямуванням є належне та своєчасне документування наведених фактів. Таким чином різними відомствами силових структур України були прийняті комплексні заходи по адаптації правоохоронної системи в цьому напрямку. Так, зокрема МВС України було запроваджено практику створення спеціальних загонів по забезпеченню проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях, в структурі яких працюють працівники органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, поліції превентивної діяльності та інших служб. Наразі діють слідчо-оперативні групи, створені як зі співробітників місцевих органів поліції, так і працівників, відряджених в складі зведених загонів. Такий підхід дозволив активно розгорнути процес налагодження роботи по створенню безпечного середовища на звільнених територіях. Насамперед названі групи виконують низку завдань, спрямованих на документування фактів військової агресії РФ проти України. Так, наприклад, за кожним випадком ворожого обстрілу, слідчі спільно з спеціалістами (експертами) складають в порядку статті 104, 237 КПК України протокол огляду місця події (обстрілів) за встановленою формою, в якому визначаються:

– орієнтири для проведення вимірів (повздовжній та у поперечній проекції), де чітко фіксується розташування місце події (назви вулиць, перехрестя, житлової зони, під'їзної дороги, будинки (їх номери), координати та їхнє розташування, використовуючи можливості системи GPS позиціювання);

– наявність або відсутність на місці події вирв та їхні параметри: Діаметр, глибина, матеріал, на якому утворилася вирва (грунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо), її точні координати, вигляд схилу вирви, координати та їхнє розташування на мапі);

– масштаб руйнування із зазначенням адрес об'єктів (об'єкт, характер руйнувань, інші важливі деталі, виявлені на місці події (руйнування скла у вікнах будівель (повне чи часткове) та відстані цих вікон від місця вибуху; сліди вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо), координати та їхнє розташування);

– виявлені об'єкти вибухового призначення та їхні залишки: міни, снаряди, ракети та їх хвостовики (із зазначенням відповідного розташування, довжини, діаметру, куту нахилу в об'єкті зіткнення, координати тощо);

– наявність втрат серед мирного населення (загиблі та поранені): стать, вік, зріст, поза (одяг і взуття: колір, особливості, маркування); установчі відомості (в разі виявлення документів); видимі тілесні ушкодження (відсутність кінцівок, частин тіла, їхнє неприродне положення); координати та їхнє розташування;

– наявність слідів, що свідчать про переміщення об'єктів (транспортних засобів, трупів, уламків) на місці події до початку огляду;

– вилучені речі та документи (спосіб їх ідентифікації): усі предмети або їхні частини, на яких є сліди кіптяви, зразки ґрунту (із найглибшої частини воронки, найвищої та з відстані 10 метрів від воронки (упаковується в окрему тару);

– залишки штукатурки, бетону (у разі вибуху в приміщенні), деталі зі слідами оплавлення (у разі вибуху в автомобілі), вибухові речовини, виявлені в невеликій масі (повністю), у великій – зразки, інші об'єкти (предмети), уламки, документи, цінності тощо.

Можемо констатувати, що слідчо-оперативні групи Національної поліції, здійснюючи реагування на вказані факти, здебільшого діють ситуативно, інколи не маючи реальних можливостей для належно дотримання процесуальної форми. Зокрема, у випадку, якщо надходить інформація про руйнування внаслідок ворожого обстрілу житлової будівлі, слідчий зобов'язаний оперативно прибути на місце події, здійснити фотофіксацію, скласти протокол огляду місця події (обстрілів), однак, за умови

фактичної відсутності володільця нерухомого майна, без попереднього погодження з ним, правоохоронці невірні проникнути до вказаного місця, а значить не можуть здійснити належним чином фіксацію характеру руйнування. Таким чином виявлення криміналістично-вагомої інформації та вилучення предметів, що можуть мати значення речових доказів (залишки боеприпасів із наявними маркувальними позначками), є неможливим. Тому існує необхідність врегулювання нормативно-правового забезпечення уникнення цих перепон. Зазвичай працівники поліції, які прибули на місце події, про власників житла, які покинули місце ведення бойових дій, дізнаються він громадян з-посеред сусідів, родичів та знайомих. Відповідно через них з'ясовуються контактна інформація про володільців нерухомого майна. За цих умов виникає питання створення реальних умов для прийняття повідомлення від заявників, які знаходяться на відстані, роз'яснення їх прав і обов'язків, фіксації у процесуальний спосіб їхніх показань. На нашу думку, в умовах діджиталізації усіх сфер суспільного життя, слід замислитися про розробку та запровадження системи прийняття електронної форми звернення громадян про вчинене кримінальне правопорушення з використанням технологій електронного підпису. За допомогою відповідного апаратно-технічного комплексу громадяни, які з об'єктивних причин позбавленні можливості прибути до місця події, зможуть не лише заявити про злочин, а й направити клопотання, бути ознайомленими зі своїми правами та обов'язками, надати докази і головне засвідчити свої покази.

Крім того, не менш вагомим напрямком роботи на деокупованих територіях є робота з населенням, спрямованої на збір інформації, що має слідчий та оперативний інтерес. На першому етапі проведення стабілізаційних заходів правоохоронцями системно проводяться подвірні обходи з метою встановлення відомостей щодо фактів колабораційної діяльності, незаконного обігу зброї, вчинення військових злочинів, розшуку громадян, які залишили місце проживання, та не виходять на зв'язок з рідними.

Важлива робота для документування злочинної діяльності представників країни агресора є обстеження приміщень, в яких розташовувалися так звані органи окупаційної влади. Слід бути

готовими до того, що величезний масив криміналістично значущої інформації може міститися в актах (документах), складених представниками окупаційної влади. Для належної організації роботи у цій сфері передусім мають бути створені спеціалізовані (міжвідомчі) слідчо-оперативні групи (з числа працівників органів прокуратури, Національної поліції України, Головного управління розвідки та СБУ), які забезпечуватимуть інформаційно-аналітичну роботу у наведеному напрямку. У разі виявлення у відповідних джерелах інформації відомості щодо обставин, що свідчать про вчинення кримінальних правопорушень за українським законодавством, слідчі або прокурори (бажано з числа учасників цієї міжвідомчої СОГ) зобов'язані, згідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, внести вказані відомості до ЄРДР та розпочати досудове розслідування. Однак, постає справедливе питання, а яке доказове значення цих матеріалів і чи можливо їх використовувати для обґрунтування позиції сторони обвинувачення. Вважаємо, зазначені проблеми мають бути ретельно опрацьовані науковою спільнотою та правниками для вироблення єдиної науково-обґрунтованого підходу під час роботи документами, виданими «органами правопорядку» окупаційної влади.

У зв'язку з наведеним, з метою посилення ефективності роботи у цьому напрямку, доцільно провести комплексні заходи щодо навчання усього особового складу, який залучатиметься до проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях. Також для посилення сектору безпеки та оборони у нинішніх умовах виникає гостра потреба у розробці спеціальної наукової продукції, що висвітлює потенційно-важливі аспекти діяльності органів досудового розслідування в умовах проведення відновлювальних заходів на звільнених територіях, зокрема щодо взаємодії слідчих (дознавачів) з іншими службами правоохоронних органів та військовими формуваннями України, документування окремих видів кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією російської федерації проти України, розшуку зниклих безвісти, встановлення особи невпізнаного трупу, розслідування злочинів, що вчиняються у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, виявлення та реагування на факти колабораціоністської діяльності.

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ГРАНТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

*Каюн В. О., канд. іст. наук,
кафедра правознавства, ПУЕТ*

Грантова діяльність в Україні в умовах військового стану та складної економічної ситуації набирає актуальних обертів. Міжнародне співтовариство максимально підтримує Україну надаючи потужну фінансову підтримку шляхом залучення до грантової діяльності.

Гранти, програми й проекти призначені для підтримки внутрішньо переміщених осіб, для відновлення знищеної військової інфраструктури, для придбання ліків, медичного обладнання для шпиталів і лікарень, допомога для розвитку малого й середнього бізнесу в умовах військового стану, для здійснення наукової і науково-технічної діяльності, академічної мобільності та інше. Це той невеликий перелік можливостей для українців отримати грантову допомогу для реалізації програм та проектів від міжнародних і вітчизняних донорів.

В українській правничій літературі поняття «грант» з'явилося порівняно недавно. У 90-ті роки ХХ століття, коли Україна знаходилося в стані політичної, економічної та соціальної кризи, вперше різні міжнародні та іноземні організації здійснювали фінансування (в формі грантів) окремих напрямків в соціальній сфері, науки і культури, для діяльності політичних партій, а також надавали кошти на благодійність.

Визначення терміну «грант» наведено в декількох нормативно-правових актах.

У п. 1 ст. 1 Закону України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 06 березня 2003 року № 601-IV визначено, що «Грант – грошові кошти (фінансові ресурси), що надаються на безоплатній, безпроцентній і безповоротній основі суб'єктам господарювання та фізичним особам за результатами конкурсного відбору, для реалізації програм, проектів, заходів, а також для інституційної підтримки суб'єктів видавничої справи незалежно від форми власності» [1]

Інше тлумачення містить п. 3 ст. 1 Закону України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778-VI «Грант – фінансові ресурси, що надаються на безповоротній основі суб'єкту,

який провадить діяльність у сфері культури, для реалізації культурно-мистецького проекту» [2].

А відповідно п. 5 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 848-VIII від 26.11.2015 р. «Грант – фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі державою, юридичними, фізичними особами, у тому числі іноземними, та (або) міжнародними організаціями для розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності, проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, зокрема на оплату праці наукових (науково-педагогічних) працівників у рамках їх виконання, за напрямками і на умовах, визначених надавачами гранту» [3].

Так, Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року в пп. 14.1.277¹ має визначення поняття «Бюджетний грант – цільова допомога у вигляді коштів або майна, що надаються на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги для реалізації проекту або програми у сферах культури, туризму та у секторі креативних індустрій, спорту та інших гуманітарних сферах у порядку, встановленому законом. Перелік надавачів бюджетних грантів визначає Кабінет Міністрів України» [4].

Як бачимо, такі визначення поняття «грант» мають ряд суперечностей, як за формою так і за змістом.

Інші нормативно-правові акти, в основному, регулюють питання пов'язані з надання міжнародної технічної допомоги, яка має відмінні ознаки від грантової діяльності.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» від 15.02.2002 р. № 153, загальні положення Порядку залучення використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги визначають, що «міжнародна технічна допомога – фінансові та інші ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються партнерами з розвитку на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України»[5].

Також, розглядають аспекти надання міжнародної допомоги закони України «Про міжнародні договори України» [6] та «Про гуманітарну допомогу» [7].

Враховуючи таку колізію, грантоотримувачі розробляють власні локальні нормативні документи у формі положень, якими встановлюють прядок реалізації грантових проєктів і програм, а також регулюють процедури з планування, виконання, звітування та оцінювання результатів проєктної діяльності.

На сьогодні в Україні не існує окремого закону, який би визначав питання надання міжнародної грантової допомоги та визначення правової регламентації грантової діяльності в Україні.

Підсумовуючи, варто зазначити, що така розгалуженість тлумачень, різне виокремлення сторін (як донорів так і грантоотримувачів) та неузгодженість порядку звітування результатів грантової діяльності, породжує певні непорозуміння і колізії. Тому виникає нагальна потреба у систематизації нормативно-правової бази, яка б визначала узагальнені поняття, типи та форми грантової діяльності, нормативно-правовий порядок укладання договорів, здійснення використання, контролю та моніторингу процесів грантової діяльності.

Список використаних джерел

1. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні : Закон України від 06 березня 2003 року № 601-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text>.
2. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
4. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text>.
6. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 року. № 1906-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
7. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1192-14>.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Гаранжа С. М.,

*здобувач 1 курсу освітньої програми «Публічне адміністрування»
ступеня магістра, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – д-р юрид. наук, професор Лаєрик Г. В.*

В усіх розвинених демократіях світу відомості, що становлять державну таємницю, мають важливе значення для держави і суспільства. Здавна існує думка, що особи, які формують державу з власної волі, не можуть вчиняти злочини проти держави, і ці люди мають право вивчати документи та інформацію про державу, тому у держави не може бути секретів від них. Проте, враховуючи той факт, що шпигунські акти настільки ж старі, як і сама історія, протилежна думка виявилася домінуючою, і було визнано, що держава може мати інформацію та документи для приховування, коли цього вимагають її інтереси, навіть від своїх засновників. Продукував такі ідеї, зокрема, наполеонівський Кримінальний кодекс про злочини проти держави [1, с. 118–120].

Державі необхідно мати військову, політичну інформацію та документи, які повинні зберігатися в секреті, щоб бути в безпеці та підтримувати своє існування. Коли державна таємниця розкривається, вона визначається як інформація та документи, що ставлять під загрозу єдність, незалежність, конституційний лад, внутрішню та зовнішню безпеку держави, а також її міжнародні відносини. Ця концепція служить безпеці держави і, зрештою, – безпеці суспільства та окремих осіб. Таємниця – це те, що відомо лише невеликій кількості людей і не розкривається ними. Державна таємниця – це засіб для позначення меж двох полів: області, яку людині «дозволено знати», та області, яку людині «заборонено знати».

Сучасна демократична держава зобов'язана забезпечити доступ громадян до інформації та документів адміністрації, за винятком державної таємниці. З цієї причини концепція державної таємниці має бути чітко визначена для ефективного здійснення громадянами права доступу до інформації. Необхідно знайти реальний баланс між правом на інформацію та державною таємницею.

Традиція демократичної держави визнає право людей на доступ до інформації про державну діяльність. В результаті значного прогресу в галузі інформаційних технологій XXI сто-

ліття уряди змушені ділитися інформацією із своїми громадянами. Люди вважають за краще жити в «демократичній» державі, де доступна інформація про її діяльність. У той же час через особливості людської природи людям необхідно жити у «безпечному» стані.

У цілому нині державна таємниця – це область секретності, яка визнається майже всіма країнами і іноді згадується як державна безпека, високі інтереси держави та офіційна таємниця. Інформація та документи, складові державної таємниці, залишаються недоступними через загрозу безпеці держави.

Деяка інформація та документи вважаються державною таємницею, бо це захищає національну безпеку, оборонну політику країни, її міжнародні інтереси та відносини [4, с. 342].

Можна стверджувати, що має зберігатися в таємниці інформація, яка ставить під загрозу безпеку та інтереси держави, коли стає доступною. Також очевидно, що вільний обмін інформацією життєво важливий для демократії. Але це не має робити доступними державні секрети.

Уряди в демократичних суспільствах підзвітні своїм виборцям як на рівні закордонних справ, а також з питань національної безпеки [2, с. 80–81]. Для виживання держави особливо важливі закордонні справи та національна безпека. Це історичний та раціональний факт [3, с. 176–178].

Зрозуміло, що має бути різниця між відносинами держави з її громадянами та відносинами держави з іншими державами. Незважаючи на демократичні успіхи в міжнародному співтоваристві, уряди все ще висувають чотири аргументи для збереження в таємниці своїх міжнародних відносин та питань безпеки. Це такі аргументи:

1) у міжнародних відносинах не існує спільного визнання відкритої дипломатії;

2) кожен уряд відповідає за безпеку своїх країн, яка включає секретність сил оборони, планів оборони та шпигунство;

3) інформація, що надається громадянинові, може бути доступна іншим урядам і цим ставить під загрозу національну безпеку, за яку держава відповідає;

4) тільки уряд може розумно вирішити, чи може інформація, що є у його розпорядженні, бути державною таємницею чи ні [4, с. 342].

Науковці вважають, що розголошення державної таємниці необґрунтовано віднесено законодавцем до групи злочинів проти основ конституційного ладу та безпеки держави. Як аргумент наводиться відсутність мети зміни конституційного ладу чи ослаблення зовнішньої безпеки серед криміноутворюючих ознак розголошення державної таємниці. В іншому випадку вчинене підпадає під ознаки державної зради.

Безпосередній об'єкт розголошення державної таємниці не знайшов єдиного розуміння у доктрині кримінального права. На думку окремих авторів, безпосереднім об'єктом злочинного посягання виступають суспільні відносини, що забезпечують збереження державної таємниці [2, с. 81]. Наведені позиції авторів не повною мірою охоплюють суспільні відносини, які захищає кримінальний закон під час розголошення державної таємниці.

Якщо інформаційні права та свободи реалізуються шляхом конституційного закріплення гарантій на вільне використання інформації та встановлення юридичної відповідальності за порушення цих прав, то інформаційна безпека держави, в рамках якої здійснюється охорона державної таємниці, забезпечується через встановлені законодавством обмеження. Вони стосуються вільного обігу інформації на користь державної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я населення для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, або забезпечення правосуддя та неупередженість правосуддя. Такий підхід пояснюється тим, що охорона державної таємниці виступає лише інструментом забезпечення (засобом) іншої, більш важливої для суспільства мети – забезпечення інформаційної безпеки як важливої складової національної безпеки. Тому не дивно, що задля досягнення спільних інтересів, більше важливих для людини, суспільства і держави, воно обирає принцип «заподіяння меншого зла», тобто запровадження певних обмежень на вільний обіг інформації та вироблення таких правил поведінки з секретною інформацією, які унеможливили її несанкціонований витік.

Деяко інші шляхи вирішення цієї проблеми пропонує кримінально-правова політика держави щодо попередження злочинності в цілому, та окремих її проявів зокрема. Головний напрямок цієї політики – запобігання злочинності, усунення причин та умов, що її породжують та сприяють різноманітним проявам.

Тим самим створюються реальні передумови для поступового ослаблення суспільної небезпеки злочинів та зменшення масштабів самої злочинності.

Крім того, одним із напрямів кримінально-правової політики держави у сфері охорони державної таємниці є видання та застосування кримінальних законів за порушення встановлених правил поведження з такою інформацією. Кримінально-правова політика як елемент правової держави загалом є базою, системотворчим елементом цієї політики, основою прийняття управлінських рішень у сфері охорони найважливіших для суспільства відносин, благ та цінностей [3, с. 178]. Така політика реалізується шляхом формування кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики його застосування, а також розробки та реалізації заходів, спрямованих на попередження злочинів, на основі кримінологічного прогнозування та планування з урахуванням соціальної та економічної ситуації, яка постійно змінюється.

Список використаних джерел

1. Болдир С. В. Реформування системи охорони державної таємниці. *Інформація і право*. 2018. № 1(24). С. 112–120.
2. Болдир С. В. Перспективи реформування системи охорони державної таємниці та службової інформації. *Інформація і право*. 2017. № 4(23). С. 79–85.
3. Драїс Ю. Функціонування системи охорони державної таємниці в Україні: організаційно-правова структура, принципи та завдання. *Науковий журнал інформаційної безпеки*. 2014. Вип. 20. № 2. С. 176–184.
4. Семенюк О. Г. Проблеми охорони державної таємниці: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2017. 439 с.

ОРДЕР НА АРЕШТ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИДАЧІ ТА ТРУДНОЩІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Іващенко В. І.,
здобувачка 1 курсу освітньої програми «Право» ступеня
магістра, кафедра правознавства, ПУЕТ

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) уповноважений Римським статутом розслідувати найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння у міжнародного співтова-

риства і у встановленому порядку видавати ордер на арешт осіб, які винні у їх вчиненні.

Відповідно до ст. 5 Римського статуту «найбільш тяжкими злочинами» є злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії, тому саме вони підпадають під юрисдикцію МКС [1].

Питання притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах осіб, а саме вищого керівництва РФ, є актуальним в умовах воєнного стану в Україні, однак впровадження цього механізму в рамках діяльності Міжнародного кримінального суду зіткнулось з перешкодою – Римський статут так і не був ратифікований Україною. Процес ратифікації вимагає приведення законодавства України у відповідність до Римського статуту, що передбачає внесення змін до низки нормативно-правових актів. Такі зміни відбулись у 2016 році, коли був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», який передбачав викладення ч. 6 ст. 124 у такій редакції: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [2]. Однак, саме це положення набуло чинності через три роки з дня, наступного за днем опублікування Закону.

«Через загострення військової ситуації на сході України, проявів різних форм насильства проти цивільного населення на окупованих територіях та існування реальної загрози вчинення злочинів підвищеної суспільної небезпеки», – як зазначає Рибалко Т. Ф., – «на передній план виходить питання захисту міжнародно-правових інтересів України. Здійсненню такого захисту значним чином може посприяти співпраця з Міжнародним кримінальним судом» [3, 305–306]. Ситуація значно погіршилась з повномасштабним вторгненням РФ на територію України та порушенням норм низки міжнародно-правових актів та основоположних принципів міжнародного права.

Внесені до Конституції України зміни дозволили Україні визнати юрисдикцію МКС *ad hoc*. Таке положення містить і Римський статут, який визначає, що «держава, яка не є учасницею цього Статуту, може шляхом подання заяви Секретареві визнати здійснення Судом юрисдикції стосовно відповідного злочину» [1].

Відповідно до ст. 58 Римського статуту ордер на арешт видається Палатою досудового провадження за заявою Прокурора МКС у будь-який час після початку розслідування у таких випадках: 1) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію суду; 2) арешт цієї особи видається необхідним; 3) це здійснюється для забезпечення її явки на судовий розгляд; 4) щоб унеможливити створення цією особою перешкод для розслідування та судового провадження; 5) для запобігання продовженню вчинення цією особою злочину, який підпадає під юрисдикцію Суду [1].

17 березня 2023 року МКС на основі попереднього розслідування видав ордери на арешт Путіна В. В. та Львової-Белової М. О. за вчинення воєнного злочину – незаконної депортації дітей з окупованої території України до РФ. Цього ж дня голова МКС Пйотр Гофманський виступив з заявою стосовно ситуації в Україні, де вказав, що «є обґрунтовані підстави вважати, що кожен підозрюваний несе відповідальність за воєнний злочин незаконної депортації населення та воєнний злочин незаконного вивезення населення з окупованих регіонів України до Російської Федерації, що заподіяли шкоду українським дітям» [4]. Також Путін В. В. несе персональну відповідальність не лише за вчинення цих злочинів особисто, а й за нездійснення належного контролю за цивільними та військовими підлеглими, які здійснили ці злочини, що згідно зі ст. 28 Римського статуту іменується як «відповідальність командирів та інших начальників».

З метою захисту свідків та дотримання таємниці слідства, ордери на арешт є таємними. Однак, факт наявності ордерів, імена та прізвища підозрюваних, а також злочини, які були ними вчинені, мають бути опубліковані з ціллю інформування громадськості та запобігання подальшому вчиненню зазначених злочинів, про що зазначив Пйотр Гофманський

Аналіз положень Римського статуту, а також заяви голови МКС дозволяє зробити висновки про наявність значної кількості оціночних понять, таких як «обґрунтовані підстави», «видається необхідним», а також припущень – «злочини ймовірно були вчинені на території окупованих районів України», «ймовірно відповідальний за воєнний злочин». Тому слід зазначити, що ордер на арешт видається на основі аналізу зібраних доказів та за внутрішнім переконанням осіб, які здійснюють розслідування злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС.

В чому труднощі реалізації ордеру на арешт? По-перше, він зобов'язує держав-учасниць Римського статуту (123 держави) невідкладно арештувати підозрюваних осіб, як тільки вони з'являться на території їхньої держави. Такий візит має носити публічний характер, бути донесеним до громадськості, щоб унеможливити приховання факту візиту та порушення державами взятих на себе зобов'язань. Адже, на жаль, багато цивілізованих країн світу все ще незацікавлені в розірванні економічних відносин з Росією, і не хочуть брати на себе відповідальність за арешт та передачу слідству вищого керівництва РФ. Саме з цієї причини може замовчуватись факт приїзду підозрюваних осіб на територію держав, що зобов'язані їх заарештувати.

По-друге, чи буде це реальною проблемою для підозрюваних осіб та ефективним способом притягнення до міжнародної відповідальності? Більшість країн світу підтримує Україну та засуджує російську агресію, що відображається в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. Однак, Путін В. В. заручився підтримкою схожих з РФ диктатур, які підтримують його дії та спонсорують терористичні акти проти населення України. Тому необхідності відвідувати ці країни для нього не буде, а отже здійснити його арешт в одній з таких країн – майже неможливо. Більш дієвим здається варіант арешту Путіна В. В. та Львової-Белової М. О. на території самої Росії, якби МКС мали повноваження на здійснення такого арешту. Однак, на жаль, такими повноваженнями за Римським статутом уповноважені особи МКС не наділені.

По-третє, чи встановлений контроль за виконання зобов'язання державами-учасницями Римського статуту і чи впроваджений механізм притягнення до відповідальності за невиконання таких зобов'язань?

Незважаючи на сумнівність ефективності такого ордеру на арешт, персональні санкції проти президента РФ здаються більш ефективними, аніж загальні санкції, дія яких розповсюджується на все населення РФ. Адже такі санкції спрямовані проти звичайного населення, ймовірно, з ціллю «відкрити очі» на їхню владу та призвати до дій. Однак, населення РФ показало свою терпимість до санкцій та небажання хоч якось протистояти владі та виступати проти війни.

Список використаних джерел

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>.
3. Рибалко Р. Ф. Правові проблеми ратифікації Римського статуту в Україні. *Юридичні науки. «Young scientist»*. 2017. № 12 (52). С. 304–307. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/12/70.pdf>.
4. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova : офіційний веб-сайт Міжнародного кримінального суду. URL: <http://bitly.ws/BKf9>.

ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ

Бойко В. Ю.,

*здобувач 1 курсу освітньої програми «Право» ступеня магістра, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – д-р юрид. наук, Білокінь Р. М.*

Питанням реформування органів прокуратури та правопорядку в державі останні роки приділяється максимальна увага. На сьогоднішній день, прокуратура залишається одним із ключових органів, який забезпечує дотримання конституційних прав і свобод людини в нашій країні. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» – органи прокуратури належать до правоохоронних органів, саме через це реформування правоохоронної системи пов'язане з прокуратурою [2].

Основні напрями діяльності прокуратури – її функції, закріплені в профільному законі «Про прокуратуру» та Конституції України.

Стаття 131-1 Конституції України закріплює такі функції прокуратури [1]:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Крім того, пунктом 9 Перехідних положень Конституції передбачалося, що прокуратура продовжуватиме виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій. На сьогодні такі повноваження отримали органи Державного бюро розслідувань.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», на прокуратуру покладаються такі функції [3]:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Непослідовною є позиція законодавця, який, вносячи зміни до Конституції України, не продублював ті самі положення у профільному законі, тим більше, що ч. 2 ст. 131-1 Конституції передбачає, що організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом. Закон України «Про прокуратуру» повинен був конкретизувати і доповнити положення Конституції, але на сучасному етапі він конкурує з положеннями Основного Закону [6, с. 2].

14.10.2014 р. Верховна Рада України прийняла закон, яким позбавила органи прокуратури в Україні функції нагляду за додержанням законів усіма органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами, або, іншими словами, – загального нагляду. Разом з тим – права проводити перевірки за заявами та скаргами, які вирішувалися в

межах цієї функції шляхом витребування матеріалів, призначення перевірок контролюючими органами, відібрання пояснень осіб, внесення документів прокурорського реагування.

Загальний нагляд – функція органів прокуратури, яка полягає в нагляді за додержанням і застосуванням законів органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, державного управління і контролю, громадськими організаціями, іншими юридичними особами та громадянами. Предметом загального нагляду є відповідність дій, рішень та нормативних актів зазначених осіб Конституції та законам [5, с. 264].

Навіть зараз ця проблема активно обговорюється практиками та науковцями, серед яких є прихильники повернення функції загального нагляду прокуратурі, але вже в іншому форматі. Найбільш поширеною є думка забезпечити наглядові функції через призму контролю за правоохоронними органами, визначення яких потрібно чітко окреслити.

Нагляд за додержанням і застосуванням законів з боку прокуратури десятиліттями був частиною нашої правової системи і, позбавляючи цієї функції прокуратуру, державі було необхідно зберегти її через функцію контролю з боку прокуратури. Сьогодні в Україні відсутній орган, який належним чином, хоча би частково, виконував аналогічні повноваження.

Також через внесені зміни обмежена представницька функція, оскільки відповідно до ст. 131-1 Конституції України прокурор з 30.09.2016 здійснює лише представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, визначеному законом.

Указом Президента України «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» передбачено, що поточна ситуація потребує схвалення комплексного нормативно-правового акта, який закріплює концепцію проведення реформ у сфері діяльності органів правопорядку та прокуратури, що дадуть змогу вирішити низку проблемних питань, а саме: надмірну тривалість досудового розслідування внаслідок перевантаження та подекуди неефективності органів досудового розслідування й прокуратури, нечіткість у розмежуванні компетенції та повноважень різних органів правопорядку, дублювання їхніх функцій, наявність корупційних ризиків у діяльності органів правопорядку та прокуратури, недосконалість механіз-

мів призначення на посади й просування по службі, а також позитивно вплинуть на подальшу гармонізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами Європейського Союзу [4].

На нашу думку, для того щоб реалізувати вище вказаний план, необхідно внести зміни до Закону України «Про прокуратуру» узгодивши з вимогами Конституції України. Головним нововведенням має стати повернення функції державного нагляду за органами контролю та правоохоронними органами, забезпечивши прокуратуру відповідними повноваженнями.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від від 23.12.1993 № 3781-ХІІ. Дата оновлення: 24.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.
3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
4. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. Дата оновлення: 11.05.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
5. Сухонос В. В., Звірко О. Є., Грицаєнко Л. Р. Прокуратура України у схемах, таблицях і діаграмах / за ред. В. В. Сухоноса. 2006. 273 с.
6. Основні напрями реформування інституту прокуратури на сучасному етапі. 2020 р. DOI: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/51.pdf>.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кольченко М. О.,
здобувач 1 курсу освітньої програми «Право» ступеня
магістра, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – д-р юрид. наук Білокін Р. М.

Важливу роль у забезпеченні внутрішньої стійкості держави відіграють механізми забезпечення органів досудового розслі-

дування. Для того, щоб розслідування кримінальних правопорушень продовжувалось в будь-якій ситуації, законодавець формує та удосконалює чинні норми. Оновлення не оминули й Кримінальний Процесуальний Кодекс України.

Зокрема, законом 2201-ІХ від 14 травня 2022 року законодавець вніс зміни до розділу ІХ-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» Кримінального процесуального кодексу України з метою забезпечення ефективного кримінального розслідування в умовах воєнного стану [1], в тому числі – і кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки.

Загалом, новели Кримінального Процесуального Кодексу стосуються як процесуальних норм, так і методики розслідування кримінальних правопорушень. Це і не дивно, адже основне призначення криміналістичної методики – розроблення стандартизованих систем дій слідчого, які допоможуть створити найоптимальнішу обстановку для розслідування певного виду (групи) кримінальних правопорушень [2, с. 61–62].

Проблема розслідування кримінальних правопорушень проти національної безпеки в тому, що більшість підозрюваних перебувають поза межами впливу правоохоронних органів: або перейшли на бік ворога, або перебувають на окупованій території, або вважаються померлими чи зниклими безвісти. Це підтверджує і статистика: за 2022 рік тільки за статтею 111 Кримінального Кодексу України «державна зрада» зареєстровано 2 046 кримінальних проваджень і лише 309 з них передано до суду, а 219 осіб станом на кінець минулого року перебувають під вартою [3].

Можливий вихід з такої ситуації – організація спеціального досудового розслідування, передбаченого главою 24-1 та зокрема статтею 297-1 Кримінального Процесуального Кодексу України: «Положення щодо проведення спеціального досудового розслідування застосовуються, якщо відсутній обвинувачений (*in absentia*) і він переховується від органів досудового розслідування чи суду на тимчасово окупованій території України чи на території держави-агресора» [4].

Але й тут є нюанси. Один з таких – доведення факту оголошення особи у розшук та факту перебування на окупованій території або території держави-агресора стороною обвинувачення. Наприклад, у справі Хортицького районного суду

№ 337/3293/22 від 3 березня 2023 року захисник послався на те, що сторона обвинувачення не надала жодного факту знаходження обвинуваченого на окупованій території та переходу від органів слідства. Тому захисник просив суд відмовити у процедурі спеціального досудового провадження і дочекатися результатів розшуку.

Суд вирішив іншим шляхом: «Момент, з якого особа вважається такою, що оголошена у розшук, відповідає часу винесення постанови про оголошення особи у розшук, а доказом, яким сторона обвинувачення має доводити перед судом факт того, що обвинувачений оголошений у розшук є наявність у матеріалах клопотання процесуального рішення про оголошення такої особи в розшук, оформленого постановою. А факт перебування на окупованій території підтверджується місцем проживання особи – м. Токмак Запорізької області, яке наразі тимчасово окуповане державою-агресором» [5]. Тому адвокату відмовили у вимогах і суд призначив процедуру спеціального судового провадження.

Однією з новел Кримінально-процесуального законодавства є утворення міжвідомчих слідчих груп. Міжвідомча слідча група – орган досудового розслідування, який складається зі слідчих різних органів досудового розслідування. Такі слідчі групи утворюються тільки в умовах воєнного стану постановою, погодженою з керівниками відповідних органів досудового розслідування [4].

Подібний формат проведення досудового розслідування був і до прийняття Кримінального Процесуального Кодексу України 2012 року. На той час слідчі групи могли утворити за особливих обставин. Наприклад, в Указах Президента України від 27 серпня 1994 р. «Питання посилення боротьби з корупцією та іншими злочинами в сфері економіки» та від 6 лютого 2003 р. «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» містився вичерпний перелік таких правопорушень: «особливо складні злочини проти особи, у сфері економіки, зокрема в кредитно-фінансовій та банківській системах, у сфері зовнішньо-економічної діяльності, торгівлі, на транспорті, а також вчинених посадовими особами у складі організованих груп злочинців» [6].

Приклад утворення міжвідомчої групи для розслідування правопорушень проти національної безпеки є й у сучасній прак-

тиці. У справі № 761/14497/22 досудовим розслідуванням займалась група слідчих Головного слідчого Управління ДБР та слідчих Головного Управління Служби Безпеки України. При цьому керівником групи визначено начальника відділу управління досудового розслідування СБУ [7].

Відповідно до частини четвертої статті 39 Кримінального Процесуального Кодексу України «Керівник органу досудового розслідування під час дії воєнного стану має право мотивованою постановою... визначати у їх складі старшого слідчого, який керуватиме діями інших слідчих». Але правил, які б чітко регулювали порядок призначення старших слідчих відсутній. Тобто, керівник органу при визначенні старшого слідчого керується виключно внутрішнім переконанням.

З цього питання можна використати підхід з досліджень минулого. Наприклад, Г. Бондар визначив, що: «питання про призначення керівника міжвідомчої слідчо-оперативної групи повинно базуватися на двох критеріях, а саме: по-перше, на виборі найбільш компетентного слідчого з розслідування окремого виду злочину; по-друге, на підслідності кримінальної справи слідчому. Але якщо другий чинник – підслідність, не дозволяє визначити компетентного слідчого, то в дію вступає правило, наведене вище – звернення до прокурора області з питанням передачі справи від одного слідчого – іншому» [8].

У цьому випадку саме до підслідності СБУ відносяться справи, пов'язані шпигунства і державної зради, посягання на конституційний лад, територіальну цілісність і суверенітет, розголошення державної таємниці, кіберзлочини.

Загалом, методика розслідування кримінальних правопорушень проти національної безпеки видозмінюється, відповідно до сучасних обставин: військової агресії на території України, часткової окупації території нашої держави та перевантаження органів досудового розслідування військовим обов'язком. А в деяких випадках, як в СБУ – посилення контррозвідувальної функції. В будь-якому випадку, завданням органів досудового розслідування є збереження життя та здоров'я всіх учасників процесу та повне і всебічне розслідування кримінальних правопорушень. Для забезпечення цих цілей і створюються новели в законодавстві, за якими ми можемо лише слідкувати та аналізувати їх доречність та необхідність.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення – 07.06.2023).
2. Малюга В. Структура методики розслідування окремих видів злочинів і місце в ній взаємодії слідчого. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_8_15 (дата звернення – 07.06.2023).
3. Перейшли на бік ворога: скільки злочинів проти основ національної безпеки було у 2022? / ГО «Жіночий Антикорупційний Рух». 2022. URL: <https://zhar.org.ua/perejshly-na-bik-voroga-skilky-zlochyniv-protu-osnov-natsionalnoyi-bezpeky-bulo-u-2022/> (дата звернення – 07.06.2023).
4. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 06.06.2023).
5. Ухвала Хортицького районного суду м. Запоріжжя у справі № 337/3293/22 від 03.03.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109517393> (дата звернення – 01.06.2023).
6. Питання посилення боротьби з корупцією та іншими злочинами в сфері економіки: Указ Президента України № 484/94 від 27.08.1994 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/484/94#Text> (дата звернення – 08.06.2023).
7. Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 761/14497/22 від 19.09.2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106341851> (дата звернення – 01.06.2023).
8. Бондар Г. Ю. Міжвідомча слідчо-оперативна група: її склад і процедура створення. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 26. С. 109–115. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/058b6f19-aba2-4af5-b4fa-d9f41a864d76/content> (дата звернення – 05.06.2023).

ПРАВОВА ПРИРОДА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Циганок Т. Г.,
*здобувачка 1 курсу освітньої програми «Публічне адміністрування»
ступеня магістра, кафедра правознавства, ПУЕТ;
наук. кер. – канд. юрид. наук Волошина Я. Л.*

Публічне адміністрування у будь-якій сфері здійснюється через певну систему засобів, форм, принципів, які складають механізм публічного адміністрування.

Здійснивши аналіз правової природи публічного адміністрування у сфері національної безпеки, можна говорити про наявність юридичних норм, які регулюють таку діяльність, оскільки складові механізму публічного адміністрування обираються його суб'єктами відповідно до встановлених правил поведінки загального характеру – законів. Останні, у свою чергу, реалізуються через основні принципи (засади) публічного адміністрування, до яких відносяться: відповідність форми діяльності функціональному призначенню публічного адміністрування (форма має визначатися змістом), відповідність форми діяльності змісту та характеру публічного адміністрування (питанням у цій сфері, які підлягають вирішенню), відповідність форми діяльності особливостям конкретного об'єкта публічного адміністрування, відповідність форми діяльності конкретним цілям даного впливу (наявність або відсутність прямих юридичних наслідків).

Реалізація завдань публічного адміністрування у сфері національної безпеки України забезпечується, передусім, шляхом застосування відповідних методів, які виявляються у формах адміністративно-публічної діяльності. Так, виділяють чотири форми адміністративної діяльності: видання нормативних актів управління, видання індивідуальних актів управління, організаційну діяльність, матеріально-технічну роботу [1, с. 52]. Інші науковці також підтримують зазначену позицію, але разом з цим наголошують на існуванні ще й інших форм, зокрема, встановлення загальнообов'язкових норм, видання адміністративних актів, укладання договорів, здійснення соціально-організаційної діяльності, виконання матеріально-технічних дій [7, с. 63]. Досить вузьким і обмеженим видається перелік адміністративних форм, відповідно до яких всі форми поділяються на організаційні та матеріально-технічні [2, с. 173]. З іншого боку, К. Бугайчук доводить існування структурно-процесуальних (процедурних) форм публічного адміністрування, які існують поряд з іншими формами адміністрування – виданням адміністративних актів, соціально-організаційними актами, матеріально-технічними завданнями [4, с. 160].

Таким чином, питання про форми адміністрування, їх види та критерії класифікації досі залишається відкритим для наукових дискусій. Однак, незважаючи на існування різних позицій щодо досліджуваної проблеми, можна погодитися з Т. Коломоець, що

всі фахівці у галузі адміністративного права розрізняють «правові та неправові форми адміністративної діяльності» і, виходячи з цього, виокремлюють першу та другу групу видів. Тому можна говорити про єдиний підхід до розуміння та класифікації форм управління [5, с. 24]. Погоджуючись з наведеною точкою зору, у рамках дослідження цього питання пропонується весь спектр форм державного управління у сфері національної безпеки в Україні поділити на дві основні групи: правові та організаційні.

У межах правової групи суб'єкти публічного адміністрування у сфері національної безпеки займаються нормотворчою та правотворчою діяльністю на різних рівнях. Наступною правовою формою публічного адміністрування у сфері національної безпеки України є адміністративний договір, дослідженню сутності якого останнім часом приділяється все більше уваги.

До другої групи, організаційних форм, відносяться організаційні та матеріально-технічні дії. Адміністративні договори у сфері національної безпеки України – це договори, які укладаються суб'єктами управління у сфері національної безпеки України з іншими учасниками безпекових правовідносин на основі норм адміністративного права, які, як правило, містять загальнообов'язкові правила поведінки (нормативний характер) або встановлюють (змінюють чи припиняють) конкретні правовідносини (індивідуальний характер) між учасниками.

Організаційні дії здійснюються у процесі управлінської діяльності, без необхідності видання спеціальних нормативних актів. Однак як передумови їх застосування, так і наслідки у певних випадках можуть бути юридично зафіксовані. Щодо матеріально-технічних заходів, то слід зазначити, що вони також спрямовані на забезпечення ефективності управлінської діяльності у цільовій сфері, але вже пов'язані з діловодством. Тому слід зауважити, що форма публічного адміністрування є правовим інструментом досягнення цілей цієї діяльності у сфері національної безпеки України та реалізується через відповідні норми права.

Форма публічного адміністрування є загальною для всіх сфер суспільного життя. Специфіка діяльності адміністративних органів у конкретному секторі розкривається через призму методів, які використовуються для її здійснення. Однак для характеристики правової природи механізму публічного адмініст-

рування у сфері національної безпеки варто зупинитись і на його методах. Серед різноманітних методів, які використовуються у процесі діяльності з публічного адміністрування, виокремлюють, перш за все, методи переконання та примусу, які застосовуються у будь-якому виді державної діяльності [3, с. 154]. Саме тому взаємовідносини з публічного адміністрування характеризуються як субординаційні [6, с. 149]. Особливе значення мають правові форми переконання, тобто заходи, які закріплюються у нормах права. Але аналіз чинного нормативної бази, якою врегульовується сфера національної безпеки, свідчить про те, що питанням правової пропаганди приділяється неналежна увага.

Отже, підсумовуючи викладене вище, слід відмітити, що у довгостроковій стратегії розвитку публічного адміністрування у сфері національної безпеки України необхідно передбачити інформування як метод публічного адміністрування, спрямований на інформаційно-аналітичне забезпечення особливостей господарського обігу об'єктів інтелектуальної власності. Державний примус – це метод впливу держави на свідомість і поведінку осіб, які допускають протиправні вчинки; цей правовий інститут виявляється у застосуванні встановлених правовими нормами заходів впливу морального, майнового, фізичного та іншого характеру, які мають на меті попередження правопорушень, покарання та виховання правопорушників і застосовуються незалежно від волі та бажання правозобов'язаних суб'єктів.

Тож у процесі своєї діяльності органи виконавчої влади сектору національної безпеки України мають можливість використовувати широкий спектр різноманітних форм і методів управлінського впливу, завдяки яким реалізується процес цілеспрямованого впливу останніх на об'єкт управління.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти / Ю. П. Битяк та ін. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків : Право, 2017. 184 с.
2. Богомолова К. С., Подольська О. В. Організаційні механізми удосконалення системи мотивації посадових осіб органів публічного адміністрування. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2018. Вип. 191. С. 171–178.

3. Бойко О. В., Воронкова В. Г., Фурсін О. О. Концептуальна парадигма публічного управління та адміністрування: теоретико-методологічні засади. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 70. С. 151–163.
4. Бугайчук К. Л. Співвідношення публічного адміністрування з іншими управлінськими категоріями. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 4. С. 154–165.
5. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України: підручник. Вид. 2, змін. і допов. Київ: Істина, 2012. 528 с.
6. Рогачов Ю. М. Адміністративно-правові відносини в структурі публічного адміністрування податків і зборів. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 2. С. 148–155.
7. Сердюк І. А. Поняття та особливості нормативно-правового акта. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 2. С. 44–51.

ЕЛЕКТРОННА ПЕТИЦІЯ: ПЛЮСИ ТА МІНУСИ

Гордієнко М. А.,

*здобувач 1 курсу освітньої програми «Публічне адміністрування» ступеня магістра, кафедра правознавства, ПУЕТ
наук. кер. – канд. юрид. наук Волошина Я. Л.*

З плином часу Закон України «Про звернення громадян», прийнятий 2 жовтня 1996 року, зазнав безліч змін, останні з яких були внесені зовсім нещодавно. Останні зміни стосувалися визнання деяких положень згаданого вище Закону неконституційними. У липні 2015 року були внесені зміни, за допомогою яких було запроваджено електронні звернення та електронні петиції. Цим кроком парламент намагався наблизити вітчизняне законодавство до європейського у межах євроінтеграційного процесу України та поступово створити діалог громадян і суспільства, з одного боку, та влади – з іншого, враховуючи швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій.

Згодом вдалось виявити переваги та недоліки електронної петиції. До плюсів можна віднести:

– свободу вираження. Петиції підкреслюють важливість, резонанс проблеми; питання, які містяться у ній характеризуються наявністю публічних інтересів групи людей;

– скорочений (спрощений) порядок розгляду електронної петиції [1], що економить часові та матеріальні витрати осіб, які звертаються з електронною петицією.

Відповідно до Пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронних петицій» прогноуються такі соціальні наслідки запровадження електронної петиції: сприяння зменшенню соціальної напруги, відновлення діалогу між органами влади і громадянами, виникнення можливості оперативного реагування держави та органів місцевого самоврядування на суспільні виклики чи ініціативи, зростання довіри до органів влади та органів місцевого самоврядування [4].

Також слід зауважити, що запровадження електронної петиції спрямоване на збереження навколишнього середовища, оскільки вони допомагають уникнути використання великої кількості паперу та інших матеріальних ресурсів. Безперечно, це може мати позитивний екологічний вплив, сприяючи зменшенню вирубки лісів та скороченню викидів вуглецю. Згідно з дослідженням, проведеним Національним центром дослідження та аналізу громадського здоров'я, перехід на електронні петиції може допомогти зменшити використання паперу та відходів від друкованих матеріалів [5].

Разом з цим, електронна петиція має певні недоліки, пов'язані з:

– ідентифікацією авторів петиції чи осіб, які її підтримують. У Законі України «Про звернення громадян» зазначається, що особа при поданні петиції має вказати своє прізвище, ім'я, по батькові, адресу електронної пошти. Жодних інших відомостей, які можуть бути віднесені до персональних даних, не вимагається, так само і електронного цифрового підпису. У зв'язку з цим, можуть виникати ситуації, за яких особа не від свого імені подає петиції (адже дізнатися прізвище, ім'я, по батькові будь-якої особи наразі є цілком реальним та доступним в мережі Інтернет). Це ж саме стосується й осіб, котрі бажають підтримати петицію.

У світлі цього, доречним буде запозичення досвіду Латвії. Так, завдяки порталу, на який громадяни можуть подавати свої електронні петиції – «Мій голос», технологічна сторона роботи цього порталу виглядає наступним чином: особу кожного корис-

тувача, який проголосував на ньому, засвідчують зареєстровані у Латвійській Республіці Інтернет-банки. Ініціативу може внести та підписати будь-який громадянин Латвії, який досяг 16-річного віку. Про безпеку дбають банківські системи. Після успішної автентифікації Інтернет-банки надсилають ім'я, прізвище й персональний код особи на портал «Мій голос», де вони зберігаються у захищених базах даних. Особа може проголосувати один раз за кожну е-ініціативу. У публічний доступ потрапляє лише ім'я та прізвище. На вимогу Сейму база даних підписантів під електронними ініціативами порівнюється з реєстром громадян, який зможе за допомогою своєї бази даних осіб перевірити автентичність усіх підписантів [3]. Саме таку ідентифікацію громадян, які подають петиції та приєднуються до них, можна було б використати і в Україні;

– також одним із мінусів електронної петиції є низький рівень її впливу. Незважаючи на популярність електронних петицій, деякі дослідження свідчать про те, що вони можуть мати обмежений вплив на прийняття рішень. Проаналізувавши дослідження, проведене Університетом Берклі, можна стверджувати, що рішення, прийняті на основі електронних петицій, часто ігноруються владою або органами прийняття адміністративно-управлінських рішень [2];

– обмежена участь груп населення. Використання електронних петицій може виключати окремі групи населення, які не мають доступу до Інтернету або не мають необхідних навичок використання цифрових технологій. Це може створювати нерівність громадськості в участі.

Отже, інститут електронних петицій лише нещодавно було впроваджено в Україні. Він має як позитивні моменти, так і негативні, які відзначаються на його функціонуванні. Однак, беручи до уваги його новизну та затребуваність у суспільстві, можна говорити про те, що з часом це буде удосконалено досить дієвим діалогом громадськості із владою, але за умови доопрацювання діючого законодавства.

Список використаних джерел

1. Барікова А. Електронні петиції: бути чи не бути?. Центр політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20871158-elektronni-petitsiyi-buti-chi-ne-buti>.

2. Закірова С. Ефективність системи електронних петицій в Україні: аналіз і застереження першого досвіду. *Громадська думка про право творення: інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів*. 2016. № 1(140). URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2016/1.pdf>.
3. Нестерович В. Інституційне утворення електронних петицій в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Журнал «Віче»*. 2015. № 22. URL: <http://www.viche.info/journal/5005/>.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронних петицій». URL: http://reforms.in.ua/Content/download/OR035E_E-petitions.pdf.
5. “Environmental Impacts of Electronic Petitions”. *National Center for Public Health Research and Analysis*. 2019.

**СЕКЦІЯ 4.
ВИВЧЕННЯ (ВИКЛАДАННЯ)
ПРИВАТНОГО ПРАВА У ЗВО УКРАЇНИ**

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСВІТНЄ ПРАВО»**

*Яремчук В. Д., канд. іст. наук, доцент,
кафедра загально-правових дисциплін, Інститут права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

В Україні станом на 16 березня 2023 р. було пошкоджено 3 156 закладів освіти, з них 440 повністю зруйновано, понад 900 знаходяться на окупованих територіях; у більшості закладів на територіях, які були під тимчасовою окупацією, знищено, пошкоджено або викрадено обладнання. Частина будівель потребує повної відбудови або капремонту, тисячі приміщень – термінового косметичного ремонту. Тільки відбудова та відновлення допоможуть повернутися за шкільні парти більше ніж 500 тис. дітей, що нині перебувають за кордоном і понад 1 млн 700 тис. дітей, які навчаються дистанційно. Втрачена значна частина шкільних автобусів, що унеможливує системне підвезення учнів до закладів освіти в сільській місцевості.

Близько 5 % наукових та 8 % науково-педагогічних працівників ЗВО з початку війни виїхали до інших держав. 18 державних та 1 приватний заклад вищої освіти Донецької, Луганської областей і Криму, які після початку антитерористичної операції на Донбасі виїхали з території так званих ДНР, ЛНР, а також Криму, на територію, підконтрольну Україні. З початку широкомасштабної агресії обстрілами та бомбардуваннями пошкоджено 43 заклади вищої освіти, 5 із них зруйновано повністю; значного руйнування зазнало близько 15 % дослідницької інфраструктури освітніх та наукових установ. За межами місць свого проживання опинилися близько 17 % працівників НАН України (з них понад 10 % – науковці) [1].

Реалії війни ставлять численні вимоги до організації безпечного освітнього середовища, перебудови навчального процесу, оновлення низки навчальних дисциплін з врахуванням нових викликів, перегляду і доповнень до нормативно-правового забезпечення освіти в Україні.

Аналіз наукової, навчальної літератури, науково-методичних напрацювань у сфері освітнього права за останні роки свідчить, що практично ніде не обумовлені можливості тих чи інших змін, пов'язаних з можливими катаклізмами воєнного стану (зрозуміло, що мало хто взагалі міг уявити військову агресію проти України з боку РФ).

У сфері навчальної дисципліни «Освітнє право», спрямованої на набуття теоретичних знань та практичних навиків з формування у здобувачів вищої освіти компетентностей щодо абстрактного мислення, аналізу та вивчення сучасних правових тенденцій розвитку освіти; здатності орієнтуватись в питаннях правового регулювання в галузі освіти; досягати мету і принципи управління системою освіти; орієнтуватись в законодавчому забезпеченні організації навчального процесу в системі освіти; виявляти тенденції розвитку законодавства в галузі освіти України з урахуванням міжнародно-правових стандартів розвитку освітньої діяльності, – є чимало праць українських вчених, науково-педагогічних працівників, освітян, присвячених різним напрямкам реалізації освітнього права: від загально-філософських підходів, узагальнень використання міжнародного досвіду, права людини на освіту до конкретного застосування певних вимог правових норм щодо реалізації освітнього права. Зокрема, «Енциклопедія освіти» за ред. В. Кременя [2] колективна монографія з актуальних проблем управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі (за заг. ред. В. Кравця, Г. Мешко) [3], аналіз реалізації Болонського процесу в Україні 2005–2020 рр. [4], монографія «Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті» [5], навчальний посібник «Європейський простір вищої освіти: параметри якості та експертизи» [6], монографія «Тенденції та проблеми управління закладами освіти: виклики XXI століття» [7], праця «Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів» [8], монографія з проблем цифрового освітнього простору (Карташова Л., Гуржій А.) [9], навчальний посібник, присвячений зарубіжному досвіду державно-громадського управління освітою [10], висвітлення теоретичної моделі освітніх правовідносин як юридичного явища системи права [11].

На даний момент заслуговує серйозної уваги та врахування у науково-педагогічній діяльності аналітичного звіту «Вища

освіта в Україні: зміни через війну», що висвітлює діапазон проблем і викликів, з якими стикнулася система вищої освіти України через наслідки пандемії та війну, оцінює досвід та рішення органів влади й університетів щодо реагування на ці виклики, надає інформацію про актуальний стан української системи вищої освіти в умовах війни, її першочергові та перспективні потреби [12].

Як показує практика викладання навчальної дисципліни «Освітнє право» у Львівському державному університеті внутрішніх справ, висвітлення кожної теми передбачає залучення новітнього матеріалу, спрямованого, перш за все, на ознайомлення здобувачів вищої освіти з нормативно-правовим забезпеченням освітнього процесу в Україні, правовими підходами до організації безпечного освітнього середовища, правовими засадами надання освітніх послуг нашим дітям та молоді у зарубіжних державах та реалізації права на освіту співвітчизникам на Батьківщині в умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Перехідна книга Міністерства освіти і науки України: за період з червня 2020 по березень 2023. Київ, 2023. С. 6. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf> ; <https://osvitoria.media/experience/yak-ukrayina-vidbudovuye-zrujnovani-shkoly-dosvid-kyuivshhyny/>
2. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
3. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі : кол. монографія / за заг. ред. В. П. Кравця, Г. М. Мешко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 310 с.
4. Болонський процес в Україні 2005–2020 : досягнення, виклики та перспективи = Bologna process in Ukraine 2005–2020: achievements, challenges and prospects : study : огляд / National ERASMUS+ office Ukraine Higher Education Reform Experts Team Institute of higher education, NAESU / В. Бахрушин та ін. Київ : [б. в.], 2020. 34 с.
5. Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті : монографія / Д. Г. Лук'яненко та ін. ; за ред.: Д. Г. Лук'яненко, Л. Л. Антонюк. 2-ге вид. Київ : КНЕУ, 2021. 472 с.
6. Європейський простір вищої освіти: параметри якості та експертизи : навч. посіб. / уклад.: Батечко Н. Г та ін. ; за ред. Сисоевої С. О. Київ, 2020. 152 с.

7. Тенденції та проблеми управління закладами освіти: виклики XXI століття : колект. монографія / за наук. ред. М. О. Кириченка. Київ : ДЗВО «Ун-т менедж. освіти», 2021. 220 с.
8. Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів / І. Власова та ін. Київ, 2021. 161 с. (Препринт. Ін-т вищ. освіти НАПН України).
9. Карташова Л. А., Гуржій А. М. Цифровий освітній простір: концептуальні засади формування; організація та підтримка діяльності учасників освітнього процесу. Освіта майбутнього: концепції, методи, підходи : кол. монографія / за заг. ред. В. В. Любарець, Н. В. Бахмат. Київ : Міленіум, 2020. 310 с.
10. Шоробура І. М. Державно-громадське управління освітою зарубіжний досвід : навч. посіб. Хмельницький : ПП Заколотний І. М., 2020. 105 с.
11. Яремчук В. Д., Яремчук С. В. Теоретична модель освітніх правовідносин як юридичне явище системи права. Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph. Riga : Izdevniecība «Baltija Publishing». 2019. Volume 2. 304 p. (P. 283–298).
12. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Николаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ У ВИКЛАДАЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Волошина Я. Л., канд. юрид. наук,
кафедра правознавства, ПУЕТ

Час є незворотнім і безцінним ресурсом, тому важливо його раціонально використовувати, адже це впливає на досягнення поставлених цілей, продуктивність професійної діяльності, ефективність використання власного життя, ментальне здоров'я і збереження балансу між різними сферами життя, такими як робота, сім'я, відпочинок, саморозвиток тощо. Саме раціональне використання часу дозволяє людині бути більш організованою, продуктивною, успішною.

За сучасних умов, в епоху формування інформаційної цивілізації, тайм-менеджмент є надзвичайно актуальним і важливим у будь-якій сфері діяльності людини, що зумовлено постійним підвищенням вимог до її продуктивності та досягнень у сучасному світі. За таких умов уміння керувати своїм часом стає ключовим, адже воно сприяє збільшенню резуль-

тативності роботи, зменшенню стресу, досягненню поставлених цілей, контролю над пріоритетами. Тайм-менеджмент як система управління часом є надзвичайно важливим і корисним інструментом, який допомагає досягати успіху та покращувати якість власного життя.

У 70-ті роки ХХ століття тайм-менеджмент визначали як один із напрямів менеджменту, який передбачав правильне й ефективне планування та використання свого часу. На початкових етапах свого становлення тайм-менеджмент мав вигляд практичних рекомендацій щодо правильного розподілу людиною часу при виконанні професійних обов'язків [1, с. 280].

Проблеми нехватки часу викладача є досить поширеними. Особливо в інтенсивних університетських середовищах, де викладачам потрібно виконувати багато завдань одночасно, тому їм постійно доводиться керувати своїм часом, оскільки вони мають багато обов'язків, зокрема підготовка до занять, проведення лекцій і семінарів, оцінювання студентів, наукова робота, адміністративні завдання тощо. Отже, тайм-менеджмент є ключовим аспектом успішної викладацької діяльності.

Багатофункціональність професійної діяльності, великий обсяг роботи, постійна комунікативна взаємодія, неоднорідність здобувачів вищої освіти (за інтелектуальними, соціальними, моральними і культурними особливостями) негативно впливають на розвиток і працездатність викладача. Такий ритм життя може призвести до емоційного виснаження та як наслідок – професійного вигорання [4, с. 62].

Емоційне вигорання є серйозним питанням, з яким можуть зіткнутися викладачі через нехватку часу і перевантаження роботою. Це стан, коли ви відчуваєте виснаженість, втрату мотивації, втому та відсутність емоційної рівноваги.

Причиною вигорання є професійний стрес, обумовлений посиленою затратою енергетичних ресурсів, психологічною втомою, власним розчаруванням, почуттям незадоволення, знеціненням досягнутого [6, с. 294]. Для того, щоб це уникнути потрібно постійно працювати над собою і вчитися знаходити баланс шляхом переосмислення поведінки, рефлексії настрою й емоційних станів, активного відпочинку і т. д.

Типовою проблемою викладача закладу вищої освіти є перевантаження роботою. У таких випадках важливо зосередитися

на пріоритетах і делегувати завдання, якщо це можливо. Слід розглянути можливість співпраці з колегами, асистентами або студентами для певних завдань, які не вимагають особистої участі.

Також до емоційного виснаження призводить відсутність ефективного планування, через що виникає враження, що ніколи немає достатньо часу. Тож важливо планувати свій день і тиждень, встановлюючи певні дедлайни та виокремлюючи конкретний час на виконання кожного завдання. У цьому напрямку має бути чітке усвідомлення кінцевого результату своєї діяльності, яке дозволить дотримуватись цього плану й уникати відволікань.

Також неефективне використання свого часу може бути пов'язане з недостатньою визначеністю пріоритетів. Викладачі часто витрачають багато часу на дрібні, проміжні завдання, тоді як важливі та невідкладні залишаються недоробленими. Тож потрібно фокусувати свою увагу на тому, що має найбільший вплив на професійну діяльність і успішність студентів.

На думку сучасних науковців, систему управління часом доцільно розглядати як комплекс заходів, процесів, інструментів, технік і методів, що застосовуються людиною для досягнення максимального рівня результативності та оптимізації своєї діяльності (праці). Система тайм-менеджменту передбачає планування й організацію свого часу, постановку пріоритетів, самоконтроль [5, с. 103].

У межах організації та планування праці доцільно створювати власний розклад на тиждень або навіть на місяць. Розклад викладача є постійним і складається на рік, що дозволяє визначати час для саморозвитку, наукової роботи, підвищення кваліфікації, удосконалення професійних знань. Але робота науково-педагогічного працівника також передбачає виконання адміністративних завдань, які він не може визначити заздалегідь і спланувати.

Важливим заходом системи тайм-менеджменту є розстановка пріоритетів. Це дозволяє визначити головні завдання на день або на тиждень. Варто зосереджуватись на найважливіших справах та виконувати їх спочатку, що допоможе уникнути відкладання важливих робіт на потім.

Не менш ефективним способом управління своїм часом є встановлення дедлайнів, які мають бути реальними для виконання того чи іншого завдання, роботи. Це стимулює до продуктивної праці та допомагає уникнути прокрастинації, тобто постійного відкладання важливих справ, що призводить до накопичення великого обсягу завдань, на виконання яких залишається критично мало часу [2, с. 57]. Як наслідок – людина починає відчувати внутрішній дискомфорт, негативні емоції та переживання, підвищену тривогу, що призводить до виникнення психологічного виснаження, перевтоми, довготривалого (хронічного) стресу і професійного вигорання. Отже, у цьому випадку корисним є встановлення для себе чітких часових меж, строків для виконання конкретного завдання.

Ключовою методикою тайм-менеджменту стала техніка «помідора», запропонована Франческо Чирилло. Його методика управління часом передбачає встановлення 25 хвилин часу для роботи і 5 хвилин перерви [3, с. 22]. Тобто весь робочий процес щодо виконання певного завдання ділиться на рівні відрізки часу – 30 хвилин. Така циклічність передбачає підвищення ефективності з найменшими часовими витратами за рахунок глибокої концентрації та коротких перерв, відведених на відпочинок. Техніка «помідора» як методика управління часом набула широкої популярності у всьому світі, що є цілком виправданим, адже вона дозволяє уникнути перевантаження, стресу через брак часу і відповідно падіння продуктивності.

Таким чином, проблема нехватки часу викладача може виникати з різних причин: надмірне завантаження, неправильне планування, відсутність управління відволіканнями, невідповідність очікуванням, відсутність перерв та інше. Тож необхідно бути реалістичним і не перевантажувати себе, розуміти свої обмеження та навчатись гнучкому плануванню.

Тайм-менеджмент – це не просто система управління часом, а мистецтво, якому потрібно вчитися. Він вимагає творчого підходу та особистої адаптації до унікальних потреб і стилів кожної людини. Це свідчить про індивідуальність даного процесу, яка полягає у здатності знайти той підхід, який працює саме для вас, тобто потрібно виявити свої найбільш продуктивні часи, розуміти, які завдання потребують більше уваги, розробити власну систему організації. Тайм-менеджмент є складним і багатограним процесом, який вимагає розуміння і

володіння різними навичками та стратегіями щодо управління конкретними задачами (проектами), аналізу своїх результатів і внесення коректив у свої підходи до організації часу.

Список використаних джерел

1. Буняк Н. М. Тайм-менеджмент як інструмент підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. № 14. С. 279–283. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/39.pdf.
2. Дуб В. Особливості прокрастинації студентів. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2020. № 47. С. 53–66. URL: <http://phsps.dspu.edu.ua/article/view/229345>.
3. Лялюк О., Лялюк А., Поліщук О. Використання студентами методів тайм-менеджменту під час самостійного навчання в університеті. *Педагогіка безпеки*. 2020. Т. 5. № 1. С. 18–25. URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/101>.
4. Мирончук Н. М. Професійне вигорання викладача вищої школи: чинники, ознаки, способи протидії. *Теоретичні і методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога-новатора в контексті модернізації нової української школи* : зб. наук.-метод. праць / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Євенок О. О., 2017. С. 62–67.
5. Хитра О. В. Ефективний тайм-менеджмент як невід’ємний складник системи управління персоналом підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 26. Ч. 2. С. 101–110. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_2_2019ua/21.pdf.
6. Шкраб’юк В. С., Білик Д. І. Емоційне вигорання особистості: психологічний аналіз проблеми. *Young Scientist*. 2020. № 10 (86). С. 293–296. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/318/307>.

Наукове видання

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ОСВІТНІЙ ВИМІР

МАТЕРІАЛИ

XII Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Полтава, 8 червня 2023 року)

Дизайн обкладинки *П. В. Кійченко*
Комп'ютерне верстання *О. С. Корніліч*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 6,6.
Зам. № 302/2079.

Видавець і виготовлювач
Полтавський університет економіки і торгівлі,
к. 115, вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36014; ☎ (0532) 50-24-81

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 7892 від 21/07/2023 р.